

»Ta, ki ni od Boga, je od Hudiča, in ima tako svoje francoze ...«:
imaginarij »francoske bolezni« in slovenska literatura 16. stoletja
*“The One Who Is Not from God Is from the Devil, and thus Has His Own French Pox”:
The Imagery of the “French Disease” and Slovenian Literature of the 16th Century*

Jonatan Vinkler

Univerza na Primorskem Fakulteta za humanistične študije, Koper,
jonatan.vinkler@upr.si

Izvleček

Imaginarij sifilisa je bil od pojava te spolno prenosljive bolezni kot vseevropske epidemije (konec 15. stoletja) do začetka uspešnega zdravljenja (20. stoletje) sestavljen iz podob in izrazov za družbeno stigmo posameznika ter celotne etnije. Tak imaginarij je razviden tudi v jezikovnoslovenski kulturi 16. stoletja, glavni viri pa so opus prvega slovenskega pisatelja, Primoža Trubarja, in slovaropisna dela med 16. ter 18. stoletjem. Pri Primožu Trubarju je imaginarij sifilisa izpeljava iz idearija/teologije bolezni kot Božje kazni za posamičnikov osebni greh.

Ključne besede: sifilis, zgodnji novi vek, imaginarij, slovenska književnost, Primož Trubar

Abstract

From the onset of this sexually transmitted disease as a widespread epidemic across Europe (in the late fifteenth century) to the advent of effective treatment (in the twentieth century), the perception of syphilis encompassed visual representations and verbal descriptions that conveyed the social disgrace associated with both the affected individuals and their entire ethnic community. An example of such a concept can also be observed in the cultural context of sixteenth century Slovene-inhabited lands, with the primary source being the literary contributions of Primož Trubar, the first Slovenian writer, as well as the lexicographical works produced between the sixteenth and eighteenth centuries. Primož Trubar's association of syphilis with divine punishment stems from the ideology or theology that views the disease as a consequence of an individual's wrongdoing.

Keywords: syphilis, early modern age, imagery, Slovenian literature, Primož Trubar

V memoarih skladatelja, ki je poleg Bethovna morda podobno intenzivno zaznamoval glasbene prelomnice 19. stoletja ter se je v evropski panteon podob, ki jih je mogoče šteti za fotografska »obča mesta« stoletja meščanov in revolucij, podobno kot »labod iz Pesara« Rossini in umetnik »roč zla« Baudelaire, trajno vgraviral z upodobitvijo Félix Nadarja – v *Spominih* Hectorja Berlioz – je najti reminiscenco na nenaklonjeni sprejem in mizeren uspeh neke umetnikove skladbe (Berlioz 1954, 273):

Na kratko, opero so igrali. Poslušalci so s prekomernim navdušenjem sprejeli pred-

igro ter z nenavadno enotnostjo in energijo izžvižgali vse ostalo.

Berlioz je zabeležil odziv Parižanov na njegovo opero *Benvenuto Cellini*. Ta je bila v Salle Le Peletier uprizorjena 10. septembra 1838, libreto pa sta po »vitae« znamenitega Firenčana ob pomoči Alfreda de Vignyja zložila Léon de Wailly in Auguste Barbier (Macdonald b. l.).

Cellini, ki je s svojo renesančno neukročeno viharostjo in delovansko silovitostjo kot urok nagovarjal vročerknega skladateljskega romantika, je v svoj spominski obračun s preteklostjo uvrstil tudi naslednje poročilo (Cellini 1910, 123):

Drži, da sem zbolel, in mislim, da sem jo dobil od tiste lepe mlade dekle, ki sem jo imel pri sebi, ko so mi oropali hišo. *Francoska bolezen* [poimenovanje, op. J. V.], kajti to je bilo to, je spala v meni več kot štiri mesece, preden se je pokazala, nato pa je izbruhnila po celem telesu naenkrat. Ni bilo podobno tistemu, kar se običajno opaža, vendar je bila moja koža prekrita z *meburji*, *velikimi kot kovanec in rožnate barve* [opis drugega stadija bolezni, op. J. V.]. Zdravniki tega ne bi imenovali francoska bolezen, čeprav sem jim povedal, zakaj mislim, da gre zanjo. Najprej sem se zdravil po njihovih napotkih, toda brez uspeha. Nazadnje pa sem se odločil, da bom začel jemati *les* [*lignum sanctum*, *guaia-cum sanctum*, it. *legno santo*, eden od dveh najobičajnejših načinov zdravljenja sifilisa v 16. stoletju, op. J. V.], in to kljub odsvetovanju najboljših zdravnikov v Rimu; jemal sem ga z največjo disciplino in ob najskrajnejši abstinenci, kot si jo je le mogoče zamisliti, in že po nekaj dneh sem opazil veliko *izboljšanje* [poudaril J. V.]. Končalo se je tako, da sem se v petdesetih dneh pozdravil in sem zopet zdrav kot dren.

Radoživi kipar in papeški medaljer v zapisu obuja spomin na bližnje srečanje z medicinsko, farmakološko, vojaško, družbeno in družabno zagato, ki je v Evropi njegove dobe brez izjeme (a) dobila vsaj epidemične razsežnosti, (b) se navzven manifestirala z gnojnimi bulami po telesu, ki so se sčasoma predrle in komaj predstavljivo skazile vnanjščino okuženega, (c) prizadevala vse stanove tedanje družbe – Cellini ve v svojih spominih povedati, da ni obšla niti enega stanu, pred njo pa da nista ostala varna ne dekla ne kardinal¹ –, (d) ki so jo skušali zdraviti na različne načine, zlasti z živosrebrnimi pripravki in gvakom, pri tem (e) domnevali, da jo je mogoče (p)ozdraviti, (e) toda menili, da gre za Božjo

¹ Kajpak tudi samostojne podjetnice najstarejše obrti ne. Pietro Aretino je v svojih *Ragionamenti* (1534–1536) v usta ene od nekdanjih kurtizan položil naslednje besede (Aretino 1992, 13; prim. Acton 2006, 50–58): »Slabo voljo prepusti meni, ki se mi je *francoska bolezen* [poudaril J. V.] razlezla po telesu, še pes me ne povoha ...«

palico zavoljo nerednega življenja, in (f) ki jo je pretežni del okcitanske kulture zgodnjega novega veka poznal pod imenom »francoska bolezen«.

Historiografski narativ bo tako v pričujočem besedilu poleg idearija in imaginarija sifilisa v zgodnjem novem veku usmerjen tudi v besedilne pojavitve ter semantično, imagološko in kulturnozgodovinsko analizo zapisov v prvem avtorskem opusu slovenske književnosti, tj. v delih Primoža Trubarja, in sicer v besedilne kontekste, ki zadevajo prvi ohranjeni slovenski tekstni spoprijem z bakterijo *trepomena pallidum*.

Beseda tako teče o venerični treptomenozi oz. sporadičnem siflisu, ki se prenaša s spolnimi stiki; v narativu se ne osredotočam na endemski sifilis oz. nevenerično treptomenozo, ki je sporadičnemu siflisu podobna po klinični sliki in je izrazito zaznamovala tudi prva desetletja 19. stoletja na Kranjskem, Notranjskem in Primorskem, slovenska zgodovina medicine pa jo pozna pod imenom škrljevska bolezen oz. škrljevka (Zupanič Slavec 2001, 16–18).

Hipoteze o izvoru sifilisa

Naravoslovne znanosti izvor sifilisa praviloma razlagajo s tremi hipotezami. To so: (a) hipoteza o predkolumbovskem izvoru, (b) hipoteza o kolumbovskem izvoru in (c) razvojna hipoteza oz. hipoteza o splošni planetarni razširjenosti sifilisa (Tampa idr. 2014, 5; Thielmann 2022, 211–212).

Teza o predkolumbovskem izvoru sifilisa

temelji na ugotovitvi, da so bile treptomenalne bolezni prisotne v Evropi in na drugih celinah že pred prihodom Krištofa Kolumba v Novi svet. Simptomi teh bolezni so bili praviloma, toda s stališča sodobne medicinske znanosti zmotno, diagnosticirani za bolezen, ki se je je stara celina poleg črne smrti bala najbolj – za gobavost. Z drugimi besedami: bolezen pinta, ki jo povzroča bakterija *trepomena carateum* – ta se morfološko in serološko ne razlikuje od bakterije *trepomena pallidum*, ki povzroča sifilis –, naj bi bila v Afriki in Aziji prisotna vsaj 15.000 let pr. n. št. in naj bi bila živalskega izvora. Nato naj bi

se zavoljo mutacij okoli 10.000 pr. n. št. razširila po svetu z izjemo ameriškega kontinenta. Endemski sifilisi so se pojavili okoli 7.000 pr. n. št., 3.000 pr. n. št. pa naj bi se iz slednjih v jugozahtodni Aziji razvil sporadični sifilis. Zaradi spremenjenih klimatskih pogojev in nižjih temperatur po zadnji poledenitvi naj bi se le-ta razširil v Evropo ter drugam, toda sprva naj bi imela bolezen blag klinični potek, njena kužnost pa naj bi se zaradi mutacij okrepila šele konec 15. stoletja (Tampa idr. 2014, 5; Thielmann 2022, 212).

Kolumbovska hipoteza o izvoru sifilisa

črpa iz poročil poročilih dveh zdravnikov, Ruyja Díaz de Isle (*Tractado cōtra el mal serpentino, que vulgarmente en España es llamado bubas*, 1539) in Gonzala Fernándeza de Ovieda y Valdésa (*Historia general y natural de las Indias*, 1552). Obe besedili sta nastali po vrnitvi Kolumba in njegovih mornarjev 1493. iz Novega sveta ter beležita, da so pomorščaki okužbo prinesli domov iz za Evropejca eksotičnih krajev onstran Atlantika. Tudi sam znameniti morjeplovec Kolumb je potrdil, da je bila bolezen za Evropo dotlej neznana, da pa so jo poznali ameriški staroselci, ki da so zoper njo razvili celo kompleksne metode zdravljenja. Ruy Díaz de Isla je okužbo opisal kot »morbus novus«, kot »neznano bolezen, ki je doslej ni bilo videti niti je ni še nihče opisal«. Dodal je še, da je bolezen, ki je na evropska tla, kot je misliti, prvič stopila 1493. v Barceloni, izvirala iz otoka Isla Española, tj. Hispaniole v Velikih Antilih (navedeno po Holcomb 1937, 30), ter da jo je imel krmar karavele Pinte, Francisco Martin Pinzón de Palos, eden treh bratov Pinzón, ki so s Kolumbom jadrili preko Atlantika, ob njem pa tudi drugi člani posadke: skupaj 44 evropskih pomorščakov in deset staroselcev, in to ko so se iz Srednje Amerike vrnili v Evropo.

V prid kolumbovske hipoteze o prenosu sporadičnega sifilisa iz Amerike v Evropo govori tudi radiokarbonska datacija okostij, na katerih so razvidne sifilitične lezije. Topogledne raziskave kažejo, da v kontinentalni Evropi, npr. v deželah krone sv. Václava in v Skandinaviji, ni

najti skeletov s tovrstnimi lezijami izpred leta 1492, temveč po tem datumu, okostja iz Amerike pa po drugi strani izkazujejo sifilitične lezije, starejše od prihoda Kolumba med staroselce na ameriški celini (Anderson idr. 1986, 349; Tampa idr. 2014, 5; Vargová, Vymazalová in Horáková 2019, 526).

Razvojna hipoteza oz. hipoteza o splošni razširjenosti sifilisa

gradi na izhodišču, da so vse treptomenalne bolezni ves čas distribuirane planetarno, vendar imajo v različnih okoljih raznolike odzive na isti bakterijski agens in torej različne klinične slike, ki so odvisne od geografskih, klimatskih in kulturnorazvojnih značilnosti posamezne skupnosti, kjer se pojavijo.

Pinta, yaws, endemski in sporadični sifilis znotraj robnih pogojev te interpretacije veljajo za odziv na *treponema pallidum*, in sicer za odziv, ki variira glede na dejavnike okolja ter kulturne razlike med populacijami in ki korespondira glede na stike med populacijami z različnih geografskih območij. Kot argumentacija tega pogleda se običajno navaja analiza bolezni yaws (*treponema pallidum subspecies pertenue*), ki po opredelitvi Mednarodne zdravstvene organizacije beleži 80.000 primerov okužb letno in velja za endemsko treptomeno (World Health Organization b. l.). Bolezen izvira iz centralne in zahodne Afrike, na Iberski polotok naj bi jo prinesli afriški sužnji, in sicer pol stoletja pred Kolumbovo odpravo v Novi svet. Yaws ostaja nemodificiran v državah s podobno klimo, kot je na območjih izvora, v deželah s hladnejšim in bolj suhim podnebjem ter s slabimi pogoji za osebno higieno se je razvil v endemski sifilis, v družbah z višjo stopnjo osebne higiene in razvitim urbanim življenjem pa je prešel tudi v sporadični sifilis (Tampa idr. 2014, 5).

Današnje stanje raziskav na področju paleontologije in filogenetike omogoča detajliran odgovor, ki razlagalno moč črpa iz vseh treh hipotez: dokazi izkazujejo, da je v Evropi endemski sifilis, ki se ni prenašal s spolnimi stiki, obstajal že pred vrnitvijo Kolumba iz Amerike, so pa pomorščakovi mornarji v Evropo prinesli

sporadično, spolno prenosljivo obliko sifilisa. Zdi se, da je interakcija obeh oblik dala mutacijo – spolno bolezen, o kateri teče beseda (Thielmann 2022, 211–212).

Poimenovanja, njihov izvor in imaginarij

Vse od pojavitve je bil sifilis v okcitanski kulturi bolezen, ki je praktično do diagnostičnega preloma z Wassermannovo reakcijo² in zdravljenja s salvarsanom, nato z neosalvarsanom in nazadnje s penicilinom, tj. do srede preteklega stoletja,³ za bolnika nosila s seboj danes komaj predstavljalivo osebno družbeno stigmato.

Le-ta je bila v zgodnjem novem veku na eni strani prikovana na idearij in imaginarij, kjer je bila bolezen – zlasti, ako je bila vidna kot fizična poškodovanost, tj. pohaba, iznakaženost, zabrazgotinjenost ali celo manko posameznega uda, torej vidni odklon od običajne, zdrave podobe človeka, za katerega je veljalo, da je »ustvarjen po Božji podobi« – razumljena kot *flagitium Dei* (Stein 2016, 23); kot razvidna kazen Vsevišnjega za posamičnikovo delovanjsko neskladje, in tako osebni greh zoper »večni red stvari«; torej kot brezprizivni odziv Nebes zoper človekov upor proti (Do)končni avtoriteti, v sočasnih traktatih, ki so v zgodnjem novem veku skušali ubesediti novo zdravstveno zlo, pa so bile kot vzrok vidne manifestacije luesa zapisane krlate besede (Savinetskaya 2016, 63): »Deus operator sedis causis concurrentibus«.⁴

2 Test na začetku ni bil zanesljiv za ugotavljanje primarne-
ga stadia luesa; razvil ga je leta 1906 bakteriolog in serolog
August Paul von Wassermann (1866–1925).

3 Salvarsan je bil prvo pomembnejše predantibiotično zdravi-
lo za zdravljenje sifilisa; narejen je bil iz barvil, njegova
glavna učinkovina je bil arzen. Pripravek je leta 1909 iz-
delal Nobelov nagrajenec Paul Ehrlich (1854–1915), sal-
varsan pa je postal relativno učinkovito zdravilo zoper
spiralasto bakterijo blede trepomene (*Treponema palli-
dum*), povzročiteljico težke oblike sifilisa, ki sta jo 1905.
odkrila Fritz Shaudinn (1871–1906) in Erich Hoffman
(1868–1959). Ehrlich je kasneje z japonskim zdravnikom
Sahačirom Hato (1873–1938) razvil neosalvarsan, pred-
vsem zato, da bi bilo mogoče zdraviti s pripravkom, manj
toksičnim od salvarsana. Stranski učinki zdravljenja sifi-
lisa za bolnika so zares izzveneli šele z množično uporabo
penicilina, in sicer tik pred letom 1950 (Sournia, Poulet in
Martiny 1981, 1509–1547; Zupanič Slavec 2023, 82–83).

4 Bog je posredi sočasnih prigod.

Imaginarij o sifilisu in, splošneje, »kugah« kot izrazih Božjega srda nad nespokorjenimi in nepopoljšljivimi pozemskimi grešniki sta v srednjem ter zgodnjem novem veku temeljila na katoliški moralni teologiji. Ta se je za rabo v ljudski kulturi opirala na interpretacije pasaž iz *Svetega pisma*, slednje pa je bilo kot navedek v pridigah, prevodih, (pre)ubeseditvah in tekstnih ter likovnih interpretacijah posameznih motivov in narativov – upodobitve na freskah, v plastiki, vitražih in drugih likovnih tehnikah – za tedanjega slehernika spoznavna »materia prima«. Gre za poročilo iz Pentatevha o od Boga poslanih nadlogah, npr. kugi in tvorih (2 Mz 9,1–10), in napoved prekletstev v obliki bolezni, med njimi tudi kuge, zoper neskesane grešnike (3 Mz 26,14–16,25; 5 Mz 28,15–27) (vsi navedki iz slovenskega standardnega prevoda *Svetega pisma* (Svetopi-
semska družba Slovenije 1996)).

Zgodnji novi vek je vnanjo telesno izmalice-
nost zavoljo bolezni (bakterijska okužba s *streptococcus pyogenes*, impetigo, nekrotizirajoči fasciitis, sifilis, koze ...), poškodb, pridobljenih v nasilnih spopadih (napad, dvoboj, vojna, izmalice-
čenje vojnih ujetnikov), in zaradi kazni, s katero je oblast trajno zaznamovala obsojene tatove in prešuštnike (odrezanje udov, npr. nosu (Finucci 2015, 86)), štel za izkaz božanske pravice, ki kaznuje napake duše tako, da poškoduje telo.

Tako je tudi zgodnjenovoveška rekonstruk-
tivna kirurgija, ki je v duhu renesančne mentalitete sledila Platonovi ideji lepega in skladnega, tj. nepoškodovanega telesa kot izrazitve ideje »lepega« duha, pravzaprav želela znova vzpostaviti zdravje duše, in to tako, da je rekonstru-
irala poškodovano telo (Gilman 1998, 7). Toda pri tem so posamezni ugledni zdravniki naletevali na srdito nasprotovanje aktualne teologije, kajti »magistri naši« so bili trdno prepričani, naj se posvetnjaški »doktorji vesoljne medicine« kar nič ne mešajo v Božje delo, kaznovanje – razvidno kot poškodba oz. iznakaženje. Taka idearij in imaginarij sta uokvirjala tudi rekon-
struktivno kirurgijo, ki je zdravila zunanje znake tedaj nove venerične bolezni tako, da je izvajala

Slika 1: Predavalnico anatomije, zaradi značilne amfiteatralne oblike imenovano Gledališče, je leta 1637 zasnoval bolonjski arhitekt Antonio Paolucci, znan kot Levanti. Med kipi, ki jo krasijo, je poleg Hipokrata in Galena tudi podoba Gaspareja Tagliacozzija, ki v rokah drži – nos (obe fotografiji: Giorgio Bianchi).

Slika 2: Tiburzio Passarotti: *Gaspare Tagliacozzi*, olje na platnu.

presaditev kože na mesto rekonstruiranega nosu (glej v nadaljevanju).

Zdravniki/anatomi Gabriele Fallopio (1522/23–1562), Andries van Wezel (Andreas Vesalius, 1514–1564) in drugi so šteli za svojo dolžnost, morda pa celo za nujni instrument vnaprejšnje osebne obrambe zoper obtožbo čarovništva, da se opravičujejo za uspešne rekonstruktivne presaditve, njen moderni utemeljitelj Gaspare Tagliacozzi (1545–1599), ki je gradil na znanju predhodnikov z juga Apeninskega polotoka (Hamilton 2012, 16–17), pa ni bil iz takega testa. Na svoje medicinsko znanje, kirurško spretnost in inovativnost je bil kot moderni novoveški individuum, definiran zlasti le z njemu lastno *virtù*, ponosen in je zatrdil, da ima operiranec, ki mu je on, mojster, z avtotransplantacijo kože rekonstruiral nos in ga ponovno vzpostavil kot celovito »podobo Božjo«, celo natančnejši, ostrejši voh, kot ga je imel prej, ko je bil le »creatura Dei«, brez kirurgovih posegov, ni pa poza-

bil omeniti, da njegov zdravljeneč po posegu pač ne more pričakovati posebne lepote.

Tagliacozzi je tako zbudil splošno zanimanje in občudovanje someščanov v Bologni. Ti so mu posvetili več hvalilnih napisov na kamnu, na univerzi, v Archiginnasiumu, v predavalnici za anatomijo, pa so v stoletju po njegovi smrti postavili celo leseni kip, ki drži v roki nos in se je kljub vztrajnemu šumu stoletij ter animoznosti Tagliacozzijevih nasprotnikov ohranil do danes.

Toda Tagliacozzi je s svojo rekonstruktivno kirurgijo pobudil tudi srdito zanikanje Rimske cerkve: teologi so ga strupeno napadli in ga obtoževali, da se brezbožno meša v Stvarnikova opravila, njegove kirurške uspehe pa so pripisovali kar samemu peklenskemu gospodarju. Tovrstno sovraštvo ga ni pustilo pri miru niti onstran groba. Slavljeni kirurg je preminil 7. novembra 1599, le dve leti po izidu svojega magistralnega dela, v katerem opisuje in opisuje postopke rekonstruktivne transplantacije kože (imenoval jo je *chirurgia curtorum*, za razliko od *chirurgie decoratorie*), k počitku pa so ga skladno z njegovo poslednjo voljo položili v cerkvi, ob samostanu, San Giovanni Battista dei Celestini v Bologni. Tri tedne po njegovi smrti so za znamenitim doktorjem zapeli rekviem, posmrtno čast pa so Tagliacozziju s prisotnostjo na slovesnosti izkazali vsi profesorji njegovega kolegija. Toda niti mesec po veličastnem dogodku je po Bologni že zakrožil pamflet, ki je razglašal, da se je takoj po učenjakovem pogrebu zaslišal pomenljiv klic: »Tagliacozzi je preklet!« In bolonjska duhovščina se je lahko lotila posla: ukazali so, da se pokojnikove posmrtno ostanke izkoplje iz groba ter se jih ponovno zakoplje – v neblagoslovljeno zemljo (Frank in Frank 1918, 506). – V njej so tedaj in še mnogo kasneje v tistem delu kontinentalne Evrope, ki sta ga zaznamovala predvsem imaginarij ter idearij Rimske cerkve, praviloma v tišini javne sramote/osramotitve za pokojnika, njegovo družino in socialni krog polagali k počitku vse tiste, ki jih je družba zgodnjega novega veka štela za obstrance že za časa življenja in jih želela prepustiti zamolku zgodovine ter izbrisu

Slika 3: Podoba sifilitičnega landsknechta, kot ga je za letak, »Pestblatt«, *In epidemicam scabiem vaticinium* Dietricha Ulsena (Theodor Ulsenius, 1460–1508), 1496. upodobil Albrecht Dürer (Dürer 1971, 1745).

Slika 4: Ženski obraz s tipičnim sifilitičnim nosom. Fotografijo je posnel kirurg Maurice Grey Pearson (1872–1952) med študijem na St Bartholomew's Medical School v Londonu. Wellcome Collection (<https://wellcomecollection.org/works/bseespjv>).

iz spomina po njihovi smrti – rablje, najemniške vojake, Jude, muslimane, »zamorice«, svobodomislece, samomorilce, prostitutke, homoseksualce ..., tu in tam celo »stranske« sinove in hčere – skratka, vse »druge in drugačne«. Vse, ki niso bili »mi«. In so torej mogli biti nepreklicno le – »oni«. Drugi. Oni, na katere je mogla aktualna teologija Rimske cerkve priročno in po priložnostni politični potrebi raztegniti interpretacijo Ciprijanove maksime »Sallus extra ecclesiam non est« in so bili tako javno ali ne zaznamovani kot osebe »onstran odrešitve«.

Po drugi strani pa je stigma evocirala imagoško mentalno kategorijo, ki je ljudi, iznakažene zavoljo drugega stadija sifilisa, ugledovala kot pošasti, srednji in zgodnji novi vek pa sta likovno topogledno poznala celo estetiko deformiranega oz. nesorazmernega – hisperično estetiko (Eco 2008, 111). Ob sifilisu gre za odziv na vidni klinični potek bolezni, in sicer na drugi

Slika 5: Hans Holbein ml., *Glava mladega moškega*, tinta in barvna kreda na papirju, 1523 (<https://www.pubhist.com/w21577>).

stadij, ki se je za razliko od okroglih, nebolečih kožnih razjed, bul (čankar) na zunanjih genitalijah, kar signalizira prvo fazo, izgine po treh do šestih tednih, ne boli in je za okolico okuženega praktično neopazno, kajti pokrito je z oblačili, pa četudi je okuženi morda nosil »hudičeve hlače«,⁵ videl. – In dal likovno tudi upodobiti.

Ljudje s sifilisom so bili namreč oni, ki se jim je v sekundarni fazi bolezni v ustih odpiralo kužno tkivo (Bento Loyens 2022, 48) in so jih navzven kazili ter grdili izpuščaji, bule ali gume, te so pokale in iz njih se je cedil gnoj. Takisto so sodobniki pri bolniku sčasoma lahko opazili top, sedlasti nos, ki je nastal kot deformacija z infektom poškodovanega in odmirajočega hrustančnega tkiva (Bento Loyens 2022, 9, sliki 4 in 5). Družbena zaznamovanost zavoljo slednje-

5 Hudičeve hlače (nem. *Teufelshose* in tudi *Pluderhose*) so bile v 16. stoletju široke hlače, ki so po navadi segale do kolena ali gležnjev. Sešite so bile iz obilice svile, toda ukrojene so bile tako, da so se videle spodnje hlače, včasih pa kar gola koža (Vrečko 2011, 469).

Slika 6: Rembrandt, *Portret Gerarda de Laïresseja*, olje na platnu, 1665–67 (The Metropolitan Museum of Art) (<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/459082>).

Gerard de Laïresse je bil ugleden slikar in umetnostni teoretik svojega časa. Na Rembrandtovi sliki so jasno razvidne zunanje manifestacije sifilisa, za katerim je umetnik bolehal: izmaličena obrazna struktura in sedlasti nos.

ga je bila tako močna, da so zgodnje novoveški obrtniki, ki so se trudili zakriti navzven vidne posledice poškodb ali amputacij nosov, zavoljo sporadičnega sifilisa dobili novo vrsto klientele: za luetike so izdelovali protetične nosove iz keramike, slonovine, kovine ali usnja (prim. Science Museum 2023).

Girolamo Fracastoro (1939, 154) je v svojem delu *De contagione et contagiosis morbis* (1546) takole opisal razvoj in navzven opazne simptome bolezni pri sifilitiku:

Okužba se ne pokaže v trenutku, ko jo prejmete, ampak miruje; toda v kratkem vidite, da jo imate. Najprej je opaziti, da predvsem okoli genitalnega predela nastane več

majhnih razjed in da pride do razkroja tkiva [...]. [Tega se je] težko znebiti, razjeda pa se zaceli le z velikimi težavami in se pogosto, četudi se zaceli na eni strani, pojavi drugje. Po tem se v večini [primerov] običajno pojavijo mehurji, pokriti s skorjo, [ki so razpršeni] po celem telesu, včasih [se pojavijo] tudi od lasišča navzdol. Sprva so majhni, nato postopoma rastejo in dosežejo volumen in velikost želodovega keliha: skorja je hrpa-va in gnusna, žive barve, ki meji na rumeno. V večini primerov se zgodi tako, [vendar] je občasno lahko skorja [mehurja] bela, včasih [črna], rdečkasta in trda, toda to se zgodi redko. Zato po se po nekaj dneh mehur odpre in začne izločati smrdljivo vlecljivo sluz, za katero je nemogoče napovedati, koliko grdobije bo pritekalo ven ... Mehurji ne le razjedajo in deformirajo, temveč tudi uničujejo tkivo in se spremenijo v razjede, ki so široke, umazane, odprte, težavne in zelo odporne na zdravljenje. Razjede se razširijo tudi na živčne dele telesa in napadajo kosti: ta bolezen ne napade pri vseh [bolnikih] istih delov telesa, pravzaprav je pri nekaterih okužba omejena na glavo, pri drugih na zgornje ude in pri drugih na druge dele telesa [...] nekateri ljudje imajo lahko tako popolnoma uničene ustnice, drugi nos in tretji svoje celotne genitalije.

Fracastorov opis dopolnjuje poročilo zgodnejšega zgodovinskega vira izpod peresa vojaškega zdravnika Alessandra Benedettija (1450–1512), ki je v svojem delu *Diaria de bello carolino* pisal o vojaški ekspediciji francoskega kralja Karla VIII. v Italiji (1494–1495) in o novi bolezni med njegovimi najemniškimi vojščaki. Poudaril je, da je sifilis soldate iznakazil do te mere, »da je bilo celotno telo odvratno na pogled«, poleg tega je poročal, da so bolniki zavoljo bolezni prišli ob roke, noge, oči ali nosove, jurist Francesco Muralti iz Coma pa ni pozabil posebej poudariti, da je nova bolezen »požrla nos z obraza ali moški spolni ud« (Tognotti 2009, 103).

Enaka imaginarij in idearij (družbene) stigme zavoljo domnev(a)ne spolne bolezni je v srednji Evropi iz zgodovinskih virov razbrati celo za ljudi, ki so se mnogo pozneje okužili z *endemskim* sifilisom, s *škrljevsko boleznijo*, za katero je bilo že v 19. stoletju znano, da se ni prenašala spolno, toda je imela navzven, predvsem za pripadnika ljudske kulture, podobne simptome, kot jih je izkazoval sifilis, pridobljen z neredno rabo »onega spodaj«.

Omenjeno je za slovenske dežele posebej razvidno iz oklica prebivalcem Reške in Postojnske kresije marca 1818 (hrani Arhiv Republike Slovenije), v katerem je oblast natančno popisala simptome škrljevke (Mal 1993, 458–459), toda prebivalstvo tudi posebej pozvala, naj potisnejo ob stran občutke sramu, se dajo pregledati in poiščejo pomoč v specializirani bolnišnici, namenjeni bolnikom s škrljevko (Zupančič Slavec 2001, 54):

Že 27 let se med vami klata tista bolezen, ki jo imenujete škrljevo ali grobničko bolezen. Prijemlje se, inu eden jo dobi od družiga, kakor sami vidite in skušate, da bi tako ne! Ne ogne se ne starosti ne spola; perjemle se otrok, mladenčov inu mož, deklic inu starih žen. Od začetka se ta bolezen tako malo čuti, de so taki ljudje več mescov inu let zdravi viditi inu de zmiram lahko opravljajo svoje delo. Strup jim pa vener le po životu tako dolgo leze, de se ukorenini. Potlej pa dobo do grdo podobo, hude inu smrdlive bule po životu inu raka po kosteh; sčasama jim clo vudje odgnijejo inu odmerjo. Takim revežam, ki se jih prime ta bolezen, život gnije, dokler še žive, inu življenje jih teži, desravno vse hrepeni po življenju.

Stigma zavoljo sifilisa je do Flemingovega zdravila prečila vse družbenostanovske bariere: občutek javne osramočenosti – in izvrženosti zaradi izgube dostojanstva in omajanega javnega zaupanja! – zavoljo francoske bolezni je namreč enako bridko bolel tako prostaka kot veljaka.

Topogledno posebej indikativno je dramatično zadnje obdobje življenja »slovenske-

Slika 7: Gasparo Tagliacozzi, *De curtorum chirurgia*. Wellcome Collection.

ga Mozarta«, skladatelja in zdravnika iz znamenite šentjurske dinastije, Josipa Ipavca (1873–1921). O njem je Ipavčev stanovski in skladateljski kolega Anton Schwab po skladateljevi smrti ne prav obzirno namignil, da je Šentjurčan preminil iz istega medicinskega razloga, kot je ugonobil Huga Wolfa (Schwab 1928, 38), 1928., ko je Schwabov tekst nastal, pa je bilo splošno znano, da je nemški skladatelj slovenskih korenin preminil za posledicami progresivne paralize, ki je nasledila okužbo s sifilisom (Grdina 2023, 69). Po izbruhu terciarne faze luse, 1911., se je v Ipavčevem domačem kraju namreč začelo šušljati, da si je skladatelj sam prikladal lastne težave, govorice pa niso potihnile še desetletja (str. 71). In to, za zaprtimi domačimi vrati ali pri vrčku piva v lokalni krčmi neženirano natolcujoče »javno mnenje na vasi«, torej v kapilarno komunikacijsko tesneje povezani skupnosti, je moglo biti za Ipavca tako neugodno – in tudi eksistencialno ogrožajoče, kajti zaradi izgube verodostojnosti pred javnostjo bi ga utegnilo spraviti celo do izgube mesta distriktnega zdravnika (Grdina 2023, 71), in tako v preživetveno stisko –, da je dal v celjskem *Narodnem listu* januarja 1912 natisniti naslednji »proglas« (Ipavic 1912a, 6; 1912b, 7):

Raznašajo se od meni očitvidno sovražne strani vesti, kakor da sem bolezen, na kateri sem trpel pred šestimi meseci, zakrivil sam in da trpim še sedaj na posledicah iste. Na podlagi enoglasne izjave gospodov zdravnikov dr. Antona Schwaba in dr. Janka Serneca v Celju, dr. Benjamina Ipavica v Ljubljani in dr. [Leopolda] Rauchmanna, ki so me zdravili, izjavljam, da so take govorice popolnoma neosnovane in zatoraj svarim vsacega širiti jih dalje. Poiskal bi si sicer zadoščenja pred sodiščem. Za sedaj pa imenujem tiste, ki so se namenoma v rečenem oziru pregrešili proti meni, javno lažnike in obrekovalce.

V 16. stoletju se je na družbeno stigmo sifilitikov odzvala tudi zgodnja rekonstruktivna kirurgija, in sicer predvsem z veliko študijo Gaspereja Tagliacozzija *De curtorom chirurgia per*

insitionem (Benetke, 1597), v kateri je opisana in z nazornimi grafičnimi upodobitvami predstavljena »italijanska metoda« presaditve kože z roke na nos in popolnjevanja forme nosu.

Za rekonstrukcijo je Tagliacozzi uporabil kožo operiranca na levi roki. Opazil je namreč, da je mogoče s kože odstraniti vrhnjico z dlakami ter da se koža dovolj krči, da zoži izrezano tkivo iz leve roke. Operater je nato nadaljeval tako, da je na kožo narisal paralelogram, zarezal na dveh straneh in skozi zareze potegnil lanene krpe, ki so držale reženj kože s podkožjem ločen od spodaj ležeče mišice. Pacient je bil oblečen v obleko, tesno povito okoli trupa, ki je bila opremljena s trakovi, primernimi za privezovanje roke na glavo, tako da je lahko ostala imobilizirana ob nosu. Ko je bolnika primerno pripravil, mu je Tagliacozzi odrezal zaceljene robove nosu, nato pa »odlepil« zgornjo stran kože roke na roki; ko je to storil, je roko prislonil k nosu in obrnil zavihek kože čeznjo, in sicer tako, da se je notranja stran roke držala podkožnih robov nosu; vse je zašil z iglo in nitjo ter nato s trakovi blaga privezal roko na glavo. Kasneje, če je bolnik kirurško proceduro ob tedanji stopnji preprečevanja okužb preživel brez zastrupitve in so se deli popolnoma zarastli, je ločil zadnjo stran kožnega zavihka z roke in ga prišil. Postopek se je nadaljeval tako, da je kirurg modeliral obliko nosu glede na predhodno pripravljene forme, celotno zdravljenje pa je trajalo vsaj mesec (Tagliacozzi 1597, priloga, 6–24; Finucci 2015, 77–78).

Enako, kot je sifilis prinašal stigmo posamičniku, je nosil pečat nečasti tudi za celotne etnične skupine, »narode«, in sicer zavoljo metonimičnega preimenovanja *pars pro toto*. Posameznik, ki je bil etnično identificiran in je bolezen zaradi poklicnih (obrt, trgovina, vojaško najemništvo), verskih (romanja) ali izobraževalnih (poučevanje/študij na univerzi izven lastne dežele) migracij zanesel onkraj svoje dežele, je tako po navadi postal (po)imenovalec bolezni »pri sosedu«, posploševanje in bolj ali manj sistematično propagandistično ustvarjanje tovrstne podobe dotlej le »sovražnega«, od začetka evropske epidemije sifilisa vse bolj tudi »kuž-

nega« – torej bolnega, in tako v vsakem primeru nevarnega (!) – tujca, četudi soseda, pa sta mogla imeti tudi nespregledljiv vladarsko-politični podton.

Tako so Francozi sifilis najprej imenovali »neapeljska bolezen«. Rusi so jo prepoznali pod imenom »poljska bolezen«. Danci, Portugalci in prebivalci severne Afrike so jo imeli na jeziku kot »špansko« ali »kastilsko bolezen«. Deželani Anglije, Poljske, Italije in Reicha pa so jo imenovali »francoska bolezen«.

Z jezikovnim stikom slovenskega jezika z nemškim prostorom oz. s prevzemanjem iz nemške leksike je mogoče pojasniti tudi *francože* oz. *francoze* v izrazju slovenskega knjižnega jezika in književnosti 16. stoletja, o katerih bo beseda v nadaljevanju.

Argument za to trditev zagotovo prinaša primerjava med pojavitvami »francožev« ali »francožev« v slovenskem knjižnem jeziku od 16. do 18. stoletja in rabo v nemškem jeziku zgodnjega novega veka. Analitično tako nujno prihajajo v razvid *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, *Slovar slovenskega jezika 16. stoletja*, *Slovensko-latinsko-nemški slovar* Hieronima Megiserja (1603), *Slovensko-latinski slovar* Matije Kastelca in Gregorja Vorenca (1680–1710) ter *Slovensko-nemško-latinski slovar* Hipolita Novomeškega (1711–1712).

V slovenskem knjižnem jeziku in književnosti 16. stoletja se besedni označevalec za »lues Venera« najpogosteje pojavlja v obliki množinskega samostalnika moškega spola, in sicer v podobah *frančoži* ali *frančoži* v pomenu nalezljive spolne bolezni ali metonimičnega – *totum per parte* – poimenovanja sekundarnega stadija le-te, tj. gnojnih bul.

Pojavitve je najti v šestih knjižnih delih: v *Katekizmu z dveima izlagama* (Trubar 1575), *Noviga testamenta puslednim delu* (Trubar 1577), *Bibliji* (Dalmatin 1584), v *Dictionarium quatuor linguarum* (Megiser 1592), *Hišni postili* (Trubar 1595) in v *Thesaurus Polyglottus* (Megiser 1603). Frekvenca pojavitev samostalnika je deset (Legan Ravnikar idr., 2024). V dveh delih in treh pojavitvah – v *Cerkovni ordningi* (Trubar 1564)

in *Tem celem catechismu* (Trubar 1574) – je najti pridevnik *frančožen* ali *francožen*. Etimologija slovenskega izraza napoteva na prenos iz nem. *die Franzosen*, kar potrjuje tudi analiza Megiserjevega in Hipolitovega slovarja (»Franzosen. Franzhóske éna nagnússna boléjsen. Morbus gallicus, lues Venera.« (Legan Ravnikar, 2024)).

Semantično podobo nemškega knjižnega jezika za obravnavano obdobje popisuje predvsem *Deutsches Wörterbuch* Jacoba in Wilhelma Grimma (Grimm in Grimm 2024, slovarsko geslo: *Franzosen*); Grimmov slovar eksplicitno opozarja na rabo samostalnika »francoz« za označevanje sifilisa celo pri Martinu Luthru, kar potrjuje tudi pregled Weimarske izdaje zbranih del Martina Luthra (WA), toda ne za delo, ki ga navaja Grimmov slovar, temveč za pridigo *Eine Predigt, dass man Kinder zur Schule halten solle* iz leta 1530.

Pasaža, iz katere je razvideti zgoraj orisani idearij in imaginarij sifilisa kot posledice Božje jeze, glasi (Luther 1996 v WA 7, 258):

Sollte Gott hierüber nicht zornig werden?
Sollte nicht Teuerungszeit kommen? Soll-
ten uns nicht Pestilenz, Schweiß, *Fran-
zosenkrankheit* [poudaril J. V.] und ande-
re Plagen finden? Sollten nicht verblendete
Menschen, wilde, wüste Tyrannen regieren?
Sollte nicht Krieg und Hader entstehen?
Sollte nicht böses Regiment in deutschen
Landen werden? Sollten uns nicht Türke
und Tataren plündern?⁶

Najbolj razširjeni poimenovanji okcitanskega 16. stoletja za sporadični sifilis sta bili (francoske) *koze*, predvsem pa vernakularni jezikovni prevedek za učeni latinski *morbus gallicus* – *francoska bolezen*.

Kulturnozgodovinska referenca le-te je bila namreč v očeh pretežnega dela tedanje Evrope neločljivo speta z »bojevanjem na francoski

6 Ali naj se Bog ne srdi zavoljo tega? Ali naj ne nastopi draginja? Ali naj nas ne doletijo kuga, vročina, *francoska bolezen* [poudaril J.V.] in druge nadloge? Ali naj nam ne vlada jo zaslepljenci in divji tirani? Ali naj ne nastanejo vojne in spori? Ali naj v nemških deželah ne bo slabe uprave? Ali naj nas Turki in Tatari ne plenijo?

način« kot posledico vladarskih prerivanj suverenov Papeške države, Milanske vojvodine, Neapeljskega kraljestva in, predvsem, Francije na Apeninskem polotoku – ter z vseevropskimi zdravstvenimi posledicami ordiniranja francoske vojske v »italijanski vojni« v zadnjem desetletju 15. stoletja.

Intervencija francoskega kralja Karla VIII. v Italiji je imela svoj povod v nerazrešenem konfliktu med papežem Inocencem VIII. in neapeljskim kraljem Ferdinandom I. Ta s papežem ni hotel »zapreti računov« in poravnati dolgov do Papeške države. Zato je sveti oče, toda tudi absolutni suveren Papeške države, poglavitnega političnega igralca na Apeninskem polotoku 16. stoletja, Neapeljsko kraljestvo ponudil Karlu VIII., ki je imel po svoji stari materi po očetu, kraljici Mariji Anžujski, soprogi Karla VII., določeno pravico do prestola v Neaplju. Kralj Ferdinand I. je leta 1494 preminil, njegov naslednik Alfonzo II. Neapeljski pa je izkazal svoje pretenzije po Milanski vojvodini, kjer je tedaj vladal knez Ludovico Maria Sforza, Il Moro. Da bi ta nevtraliziral pritisk neapeljskega kralja na Milansko vojvodino, je spodbudil Karla VIII., naj sprejme papežovo ponudbo in si osvoji neapeljski prestol. Karel VIII. se je tako septembra 1494 z ekspedicijsko *najemniško* vojsko 25.000 mož napotil v Italijo. Vojščaki so po Apeninskem polotoku prodirali brez omembe vrednega vojaškega odpora: 21. oktobra 1494 so prispeli v Pavio, 8. novembra istega leta v Piso, si 17. novembra podvrgli Firenze in nazadnje 25. februarja 1495 brez odpora zavzeli Neapelj, ki ga je branilo komaj 1.000 nemških, španskih in italijanskih najemnikov. Hitrost Karlovega napredovanja po Italiji ni ostala neopažena pri italijanskih suverenih; ti so 31. marca 1495 osnovali Beneško ligo, ki so jo tvorile Serrenissima, vojvodina Mantova, vojvodina Milano, Firenze in celo Špansko kraljestvo, Sveto rimsko cesarstvo ter Neapeljsko kraljestvo. Tako se je francoski kralj znašel s četami ujet na jugu Italije, od koder je prodiral proti domovini na severozahodu. Liga in Karel sta se najresneje spoprijela v bitki pri Fornovu pri Parmi 6. julija 1495, v kateri je francoski kralj pri-

šel praktično ob ves plen italijanske kampanje, Liga pa je na drugi strani izgubila več vojakov od njega in ni dosegla poglavitnega cilja: Francozom ni uspela preprečiti vrnitve domov. Hkrati je Alfonzo II. Aragonski, zaveznik Alfonza II. Neapeljskega, premagal preostalo Karlovo posadko v Neaplju, s tem pa je francoski kralj izgubil domala vse, kar je pridelal v vojaški odisejadi na Apeninskem polotoku.

Je pa s svojimi vojščaki za seboj pustil nekaj drugega. – Trajnega. – In niti najmanj prijetnega. – Na slednje je v enem svojih epigramov prav neženirano ostrojezično, kot mu je bilo v navadi, namignil tudi Voltaire:

Quand les Français à tête folle
S'en allèrent dans l'Italie,
Ils gagnèrent à l'étourdie
Et Gène, et Naple, et la vérole.
Puis ils furent chassés partout,
Et Gène et Naple on leur ôta,
Mais ils ne perdirent pas tout,
Car la vérole leur resta.⁷

»Zapuščina« francoske vojaške ekspedicije v Neaplju kajpak ni bila takšna, da bi v Italiji oblikovala trajni imaginarij zmagovitega in dobrega. Karlova vojska, ki so jo kar skoraj v tretjini popolnjevali švicarski vojščaki – 8.000: ti so predstavljali jedro Karlove armade (Oechsli 1922, 23–24) in so tedaj ter v 16. stoletju veljali za vrhunske vojaške najemnike, s katerimi je nekoliko kasneje operiral tudi znameniti »Le Soldat tondu«, Matthäus kardinal Schiner, ki je v Švici figuriral kot poglavitni oficir za rekrutiranje svojih rojakov v najemniške armade (Oechsli 1922, 26, 31–62) – pa tudi španski, flamski, francoski in nenazadnje tudi italijanski žolnirji, je namreč jeseni 1494 pred pohodom na Neapelj mesec dni preživela v Rimu, kjer so se soldati brez zadržkov vdajali »čutnim strastem«.

7 Ko so se Francozi z norimi glavami odpravili v Italijo, so lahkomišelnost dobili Genovo, Neapelj in sifilis. Potem so jih povsod pregnali in jim vzeli Genovo ter Neapelj, a vsega le niso izgubili, kajti sifilis so ohranili (Lewinsohn 1961, 163). Pri pisanju sem imel na razpolago vir, objavljen na <https://www.poesies.net/voltairepoesiesmelees.txt>, zadnja znanstvena izdaja se nahaja v Davis idr. (2021).

Ko so si nato podvrgli Neapelj in od tam pogнали kralja Alfonza II. Neapeljskega, so se Neapeljčani, ki so se pod francosko okupacijo nadejali boljšega življenja kot pod svojim nekdanjim suverenom, hitro skesali: opazili so, da sta se v njihovem mestu zavoljo mešane množice žolnirjev z vseh vetrov prav razbohotila kralja in zločin. In tudi vsakovrsten spolni razvrat. Bitka pri Fornovu poleti 1495 pa je prinesla dokončno streznitev: italijanski zdravniki so na telesih vojščakov francoskega kralja zaprepadeno opazovali znamenja nove, njim dotlej neznanе bolezni. – Iz mehurjev, ki so tedanje medicine strašili bolj kot gobavost ali elefantiaza, se je namreč cedil gnoj. Nadloga se je izkazala za sporadični sifilis, pridobljiv/-en in prenosljiv s spolnimi stiki, francoska armada pa je postala v očeh sodobnikov v Italiji in drugje kmalu ozloglašena, da je bolezen razsejala po Apeninskem polotoku. Bolezen je tako prvič dobila metonimično poimenovanje. Postala je – *francoska*.

Vojne zgodnjega novega veka sta po različnih delih Evrope določala *prevladujoča strukturna dinamika* dolgotrajnega, tudi večletnega popotovanja,⁸ gibanja, tj. *migracij* vojakov – in torej *stikov* okuženih z zdravo populacijo. In nato *vračanje* najemnikov v domača, še ne(o)kuž(e)na okolja. Ta dinamika je, kot je misliti, okrepila, morda, znotraj posameznih, časovno zamejenih stadijev in ob upoštevanju virulentnosti sifilisa, celo potencirala epidemiološko širitev same bolezni. To je pomenilo, da je stiku zdrave osebe z okuženo sledilo okoli 25 dni primarnega stadija sifilisa, kar je trajalo do pojava prvega čankarja. Ta je nato po približno 12 dneh sekundarnega stadija izzvenel, toda sekundarna faza je brez zdravljenja (s penicilinom) trajala okoli 3,6 meseca, nakar je bolezen napredovala v svojo terciarno fazo, ki pa je bila lahko pri posamezniku latentna več desetletij (Garnett idr. 1997, 189, slika 3).

Ker je mogel posameznik, če je potoval vsakodnevno kontinuirano brez posebnih večdnevnihih prekinitev, v 20–25 dneh prepotovati do okoli 600 km od kraja okužbe,⁹ opisana prevladujoča dinamika pojasnjuje, kako je mogel sifilis v slabih dveh desetletjih po Kolumbu zavoljo migracij zagospodariti kot (vse)evropska epidemija: vojne, v katerih so sodelovale najemniške čete iz vseh koncev Evrope, so trajale več let, celo desetletij, kar je dovolj dolga inkubacijska doba za prenos bolezni zavoljo prostitucije in posilstev (primarna in sekundarna faza) pa tudi znotraj zvez, ki so jih najemniki sklepali s svojimi ljubeznimi iz lokalnega okolja, kjer so bili trenutno nastanjeni.

Dinamika širjenja sifilisa na stari celini je bila zatorej silovita. Poleti 1495 so se začeli žolnirji, ki so v sebi nosili kali dotlej neznanе bolezni, vračati domov ali pa so svoje vojaško znanje prodajali še naprej, v novih spopadih. Tako se je okužba iz Italije najprej razširila v Francijo, Nemčijo in Švico. Naslednje leto sta sledili Nizozemska in Grčija, dve leti po italijanski vojni Karla VIII. sta pod naletom sifilisa padli Anglija in Škotska, štiri leta po prvem italijanskem izbruhu pa je sifilis zavladal tudi v deželah sv. Štefana, na Ogrskem, in v Veliki moskovski kneževini, Rusiji; leta 1515 pride na Norveško (Tognotti 2009, 103; Anderson idr. 1986, 349).

Tako ali drugače: ko so se najeti Flamci, Francozi, Španci, Švicarji, Nemci in drugi po letih žolda vrnili domov, so skupaj z odmeno za

8 Primerjaj npr. dnevnik Petra Hagendorfa in njegovo vojaško popotovanje med letoma 1624 in 1649 v tridesetletni vojni (Peters 1993; v skrajšani angl. verziji tudi v Helfferich 2009, 276–302).

9 V teku 20–25 dni je mogel posameznik, čigar migracija je bila v zgodnjem novem veku pogojena npr. z ekonomsko, vojaško, intelektualno (npr. pot v tiskarno ali na univerzo/z nje domov) ali versko dejavnostjo, prepotovati *okoli 600 kilometrov*. Topogledno je za slovenske migracije v zgodnjem novem veku kakovosten primarni vir, ki more služiti kot referenca, račun, ki ga je Primož Trubar izdal za potovanje iz Ljubljane v Urach od 3. do 20. septembra 1561. V njem prvi slovenski evangeličanski škof navaja predvsem zneske za vsako »malico«, vino in napitnino na sedemnajstdnevni poti iz kranjskega stolnega mesta Ljubljane v frankovski Urach ter seveda vse ostalo, kar da naj se mu refundira. Toda: ob tem za zgodovinarja izriše po dnevih hkrati zelo natančen itinerarij potovanja po srednji Evropi v idealnih predjesenskih razmerah in daje tako »utež«, koliko je zmogel neplemič na konju ali oslu prepotovati v podobnih okoliščinah (Trubar 1562 v Vrečko in Krajnc-Vrečko 2015, 368–372).

Slika 8: Maksimilijanov tajnik in propagandist, ki se je nazadnje tudi sam nalezal nove venerične nadloge, Joseph Grünpeck, je v letih 1496/1497 izdal delo *Ein hubscher Tractat von dem Ursprung des Bösen Franzos* (lat. naslov: *Tractatus de pestilentiali scorra sive mala de Franzos*). Inkunabula v štirih izdajah v latinskem in nemškem jeziku je bila knjižna uspešnica, avtor je povod za izbruh »francoskega zla« iskal v katastrofalni konstelaciji planetov, in sicer v konjunkciji Jupitra in Saturna (Grünpeck 1497, b3–b41), toda z naslovno stranjo knjige likovno ni pozabil poudariti, da bolezen, ki da je »tako kruta, mučna in tako grozljiva, da doslej na tem svetu ni bilo znano nič bolj groznega in gnusnega«, zares ni drugega kot – predvsem – kazen Nebes za nasprotnike njegovega kralja in cesarja; slednjega Nebeška kraljica z Jezusom v naročju na naslovni strani obdaruje s cesarsko krono in z žarki milosti, tj. zdravlja.

poklicno bojevanje prinesli tudi plačo, ki je niso želeli – *francosko bolezen*.

Poudarjanje sifilisa kot francoske bolezni, in torej kazni za italijansko kampanjo kralja Karla VIII., pa je imelo v Reichu še dodatno pomenljivo implikacijo: bilo je komunikacijska podpora politike cesarja Maksimilijana I. Francoska operacija na Apeninskem polotoku je bila za »poslednjega viteza« iz hiše Habsburg precej občutljiva tema, kajti vladar je ravno Francoze v Italiji dojemal kot pglavitni razlog, ki da mu je preprečeval uresničiti dvoje podjetij, ki jih je kot krščanski princ štel za pglavitna znaka lastne »moči po Božji milosti« na tem svetu. Prvo je bilo cesarsko kronanje v Rimu: Maksimilijan, ki je bil za nemškega kralja kronan 9. aprila 1486 v Aachnu, še za življenja svojega očeta Friderika III., najprej zaradi sovražnosti s Serenissimo, nato pa prav zaradi francoske kampanje ni mogel v Rim, kjer bi mu papež posadil na glavo kono Reicha. Tako se je moral zadovoljiti le z naslovom izvoljenega, ne pa tudi kronanega cesarja;¹⁰ glasove volilnikov Reicha je kot legitimacijo cesarske časti pripoznal šele papež Julij II. 4. februarja 1508 – več kot debelo desetletje po Karlovi vojaški prigodi v Italiji. Tako je bil viteški Habsburžan pretežno dobo cesarjevanja v zadregi, kako zares trden je brez papeškega kronanja njegov cesarski naslov.

Drugi podvig, kjer je Maksimilijan Francoze v Italiji videl kot pglavitno prepreko, pa je bila načrtovana križarska vojna proti Visoki porti. Slednje si je »poslednji vitez« želel celo življenje, v njej pa je kanil odigrati celo pglavitno vlogo, če je verjeti zapisu Hartmanna Schedela v *Weltchronik* (1493): Španija, Anglija in Francija naj bi dunajskega Habsburžana pripoznale za pglavitnega vojskovodjo celotnega krščanstva, ta bi nato zmagovito vodil križarsko vojsko najprej nad Carigrad in nato še nad Jeruzalem ter se nazadnje zmagoslavno vrnil v Rim, kjer bi

prejel počastitev s strani vseh kardinalov in škofov Katoliške cerkve (Schedel 2001, CCLVIII).

Toda Francija Maksimilijana ni priznala kot prvega med bojevniki za primat krščanstva nad islamom na stari celini. – Še več: francoski kralj se je v Italiji lotil ekspedicije, ki so jo sočasniki upovedovali znotraj horizonta imaginarija in idearija križarstva, prav tod pa je želel kot najsvetlejša zvezda na političnem nebu Okcidenta zasijati Maksimilijan. Pa tudi Neapelj, okoli osvojitve katerega se je pravzaprav vse vrtelo, je pred tem in tudi tedaj veljal za odskočno desko za uspešen napad na Osmane, in tako tudi za ključ do Jeruzalema.

V Reichu tudi niso bili neznani narativi propagandistov, ki so podvige francoskega kralja med Italijani opevali kar kot osvojitve novega Karla Velikega, ki da ga je Božja previdnost poslala, da prinese svobodo Italiji, celotno krščanstvo pa da spravi izpod turške osvajalske pete (Savinetskaya 2016, 67). Poleg tega je bil imaginarij križarskega pohoda čet pod Karlovimi zastavami v Italiji povezan s (pozno)srednjeveškimi predstavami o koncu sveta ter o »poslednjem vladarju«, ki da bo nastopil ob koncu zgodovine, premagal vse sovražnike Odrešenika in krščanske vere ter združil vse narode zoper Antikrista, ki naj bi se pojavil ob koncu časa in pred poslednjo sodbo. Slednjo je imel človek 16. stoletja v mislih praktično tako (za)gotovo, kot se danes pričakuje poštarja s položnicami – kadar koli.

Prerokba o »poslednjem vladarju« se je pričela pojavljati od srede 7. stoletja naprej in je temeljila na dveh tekstnih izročilih: na sibilinskih besedilih in na iz sirijščine v latinščino prevedeni *Apokalipsi* Psevdo-Methodija, ki je doživela širok sprejem v okcitanski učeni kulturi z vplivno *Historio scholastico* Lombardovega učenca Petra Komestorja (približno 1100–1178), in sicer po letu 1200 (Jackson 2001, 349). Tekstna tradicija Psevdo-Methodija je v evropski imaginarij in idearij prispevala koncept »poslednjega vladarja«, ki pred koncem časa združi celotno krščanstvo in premaga vse njegove sovražnike (Savinetskaya 2016, 68), Maksimilijan pa je sebe ugledoval kot

¹⁰ Zadnji cesar Reicha, ki ga je kronal sveti oče, je bil Karel V., pa še to kronanje se ni izvršilo v Rimu, temveč pod Klementom VII. 24. februarja 1530 v baziliki San Petronio v Bologni.

prst usode, skozi katerega da se izpolnjujejo ti sočletne prerokbe.

Toda med bivanjem Karlovih mešanih najemniških vojska v Firencah pozno jeseni 1494 je celo Marsilio Ficino napisal govor, v katerem ni skoparil z udvorljivimi primerjavami in s pokloni francoskemu monarhu. Slednjega je štel kar za »poslednjega vladarja«, svoje someščane pa za »izvoljeno ljudstvo«, toda misliti je, da je znameniti učenjak svoje besedilo izoblikoval kot sočasnim humanistom ne neznani udvorljivi poklon, celo prošnjo, da francoski kralj s surovimi žolnirji odide iz Ficinu ljubih Firenc; v govoru je vladarja namreč nagovarjal, naj se drži svojega poveljnega poslanstva, ki da določa pot krščanskega suverena. In to da je vojaško lasanje z neverniki, ne pa plenjenje zaveznikov, ki so iste krščanske vere, kot je sam kralj (Abulafia 1995, 20–21). – Francozi v Italiji so bili tako politično kot na ravni idearija in imaginarija poveljnega krščanskega vladarja Maksimilijanu I. več kot na poti.

Zagon »nove kuge« kajpak ni razlikoval med političnimi in vojaškimi zavezniki ter nasprotniki. Dekleta, ki so grela slamnjače po posteljah francoskih vojščakov, so infekcijo prenesla na nemške soldate, zato so zagonetko najprej šteli za vojaško bolezen (Lewinsohn 1961, 161), na vojake kot poveljne agense širjenja sifilisa (Acton 2006, 124–128) pa so bile oblasti povsod po Evropi pozorne ves čas do učinkovitega sistematičnega zatiranja bolezni z uporabo penicilina, tj. do srede 20. stoletja.

Tako je npr. Fran Viljem Lipič v *Topografiji c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane* (1834) med opisi bolezni, ki so v njegovem času zaznavale javnozdravstveno podobo stolnega mesta Kranjcev, navedel tudi sifilis in opozoril (Lipič 2003, 224; prim. Acton 2006, 58–67):

Največ »eksplozivna« zanj prihaja iz Trsta, prinašajo pa ga tudi vojaki, ki pridejo na dopust, in vojaške eksekucije. Garje in sifilis v zadnjih letih niso bili nikoli tako razširjeni kot leta 1831, ko so potekali *vojaški pohodi* [poudaril J. V.] proti Italiji.

Lipič pa je evidentiral še enega izmed prožilcev širjenja sifilisa, in sicer tistega, ki pogosto šele razvname boginjo Venero pred njenimi magičnimi dejanji – muhastega, nepredvidljivega, toda na moč domiselnega boga Bakha (Lipič 2005, 172).

Dinamika bolezni, njeno hitro širjenje in posledice so bile kmalu po začetku vojaške pustolovščine Karla VIII. v Italije tolikšni, da so se ustrašili celo vladarji v Italiji na daljavo vojskujočih se držav. Eden izmed njih je bil tudi Maksimilijan I., ki je 7. avgusta 1495 na državnem zboru v Wormsu izdal edikt zoper bogokletnike, v katerem vladar ni pozabil poudariti, da so »koze, ki jih doslej med ljudmi ni bilo videti niti zanje še niso slišali«, Božja kazen za grehe, ki da jih slehernik dela z nemarno in/ali brezbožno rabo jezika zastran Božjega, predvsem s preklinjanjem (Boehrer 1990, 203). Poveljni topos imaginarija in idearija torej ni bil sifilis, temveč nekrščansko življenje, nova bolezen pa skupaj z lakoto, s potresi in kugo del moral(istič)no-oblastnega narativa, ki da daje izkaz o Božji roki, ki skozi bolezni kot instrumente kazni kara hudodelce.

Besedilo Maksimilijanovega edikta glasi (Sudhoff 1912, 5):

Auch vormal aus solichem Hunger, Erdpiden, Pestilenntz und annder plagen auf erden kumen und gefallen sein und netzoben unsern zeiten als offenbar ist dergleich vil und menigerlen plagen und straffen gevolgt haben und sunderlich in disen tagen swer kranckheiten und plagen der menschen genant *die pösen plattern* [poudaril J. V.] die vormal bey menschen gedachtnüss nye gewesen noch gehört sein Aus dem wir die straffe gottes billich gedenncken.

Novo zlo je takoj po pojavitvi inspiriralo številne besedilne odzive tako med zdravniki za dušo – dušebrižniki – kot med onimi za telo. V Italiji prihajata topogledno v obzir predvsem najzgodnejša spisa španskega zdravnika na papeškem dvoru, Gaspareja Torelle (1452–1520), o »pudendagri«, in sicer *Tractatus cum consiliis contra pudendagram seu morbum gallicum* (Rim,

1497) in *Dialogus de dolore cum tractatu de ulceribus in pudendagra evenire solitus*, ki je bil v večnem mestu izdan tri leta kasneje. Obe izdaji prvoomenjenega in drugo navedeno delo so posvečeni papeškemu gonfalonieru Cesaru Borgii, ki ga je Torrella, sicer osebni zdravnik Cesarovega očeta Roderica Llançola i de Borje, svetega očeta Aleksanda VI., zdravil ravno zavoljo okužbe z novo boleznijo. Torrella je samo v septembru in oktobru 1497 v Vatikanu (sic!) zabeležil in opazoval nič manj kot 17 primerov »neapeljske bolezni« (Lewinsohn 1961, 162). Ceremoniar papeža Julija II. in za njim medičejskega pontifeksa Leona X. Paris de Grassi pa je izpovedal, da naj bi za dotlej neznano boleznijo trpel tudi Giuliano della Rovere, Aleksandrov naslednik, papež Julij II. (Arrizabalaga 1987, 149, op. 17).

Morda kaže ob rob Julijeve bojevitosti, silovitosti in občasno tudi nasilnosti, zavoljo česar je postal sinonim zanj tudi »Il Papa terribile«, kar vse je tudi mentalna »pojavnost oblika« renesančne *virtù*, vendarle dodati, da ga je k občasno nebrzdanim reakcijam na okolje morebiti napeljevala nevrodegenerativna terciarna faza tedaj nove venerične bolezni. O silovitosti svetega očeta iz družine della Rovere namreč tudi učeni sočasniki niso (z)mogli podati prav uravnotežene ocene. Pontifikat Julija Strašnega je Francesco Giucciardini tako povzel z besedami, da bi bil rimski pontifeks, spretnejši z mečem kot z brevirjem in tak, ki je raje stal pred soldati kot pred občestvom vernikov, zagotovo vreden najvišje slave, če bi bil posvetni vladar in če bi se z enako skrbjo, kot jo je namenil, da bi Cerkv z umetnostjo vojne povzdignil k časnemu veličini, odlikoval tudi v umetnostih miru in duhovnih rečeh (Giucciardini 2018, 1404; prim. Shaw 2001, 319).

V desetletjih po koncu francoske ekspedicije med Italijani se je z vračanjem najemniških soldatov v druge dele Evrope in z njihovim umiranjem krhala tudi zavest o povezavi med metonimičnim označevalcem, »francosko boleznijo«, in označencem, sifilisom, pa tudi sicer na Francoskem niso nikoli želeli posvojiti poimenovanja tako nečastnega pojava, kot je

»morbus gallicus«. Zato so najprej uporabljali besedno zvezo »mal de Naples«, nato pa se je splošno uveljavil izraz, ki zaznamuje enega od simptomov sifilisa in je podoben glavnemu kliničnemu znaku neke druge, tedaj še zdaleč ne tako ozloglašene bolezni, kot je bil sifilis – koz (*vérole*) (Lewinsohn 1961, 163).

Francoski zdravnik Jean François Fernel (lat. Ioannes Fernelius, 1497–1558), ki ga zgodovina medicine pomni predvsem po iznajdbi termina fiziologija, je lansiral poimenovanje »lues Venera«, venerična kuga, danes splošno sprejeto poimenovanje za sifilis pa svoj nastanek dolguje renesančni književnosti. Leta 1530 je namreč veronski polimat, zdravnik, matematik, geograf in astronom, Girolamo Fracastoro, poslal v svet pesnitev v treh knjigah *Syphilis, sive morbus gallicus*, pisanih v heksametrih. Delo obsega 1.300 verzov, v njem pa odmevata dve legendarni zgodbi: potovanje Krištofa Kolumba v »Zahodno Indijo«, kjer je odkril gvajakovo drevo, ki so ga tamkajšnji domačini uporabljali kot zdravilo za njim domačo bolezen, sifilis, po drugi strani pa zgodba o od bogov prekleto Atlantidi (Pesapane, Marcelli in Nazzaro 2015, 684–685).

Osrednja literarna oseba tega novolatinskega epa je Sifil (Syphilus), glavni pastir kralja Alkiota. Črednik se ujezi na boga Apolona, ker mu z močnim soncem suši drevje in vodo, ki jo živi na, ki jo pase, potrebuje za življenje. Zato se pastir zakolne, da poslej ne bo več izkazoval časti bogu svetlobe, temveč le svojemu kralju. Znameniti Nebeščan se na pastirja razjezi in udari ljudi z ogabno boleznijo z imenom sifilis (*syphilis*) po Nebesom nehvaležnem pastirju; okužba zadene vse, ne prizanese niti kralju Alkiotu. Nimfa Amerika (!) ljudem svetuje, naj Apolona potolažijo tako, da mu ponudijo žrtve, vključno s samim Sifilom, pa tudi Junoni in Telus da naj darujejo. Slednje se izkaže za rešitev, kajti Telus da ljudem gvajakovo drevo (*Guaiaicum officinale*), s katerim se ob pomoči Junone pozdravi tudi Sifil.

Ob gvajakovem lesu je 16. stoletje poznalo še drug dominanten način zdravljenja sifilisa, uživanje pripravkov iz živega srebra, zdravniki pa so se glede na preferenco, s čim so najpogo-

14. 6.
72-Perz

**De Malafranczos morbo galloz
preservatio ac Cura a Bartholo-
meo Stebër Viennensi artium &
medicīne doctore nuper edita.**

Slika 9: Upodobitev zdravstvene oskrbe sifilitikov ob izbruhu vseevropske epidemije bolezni, ki jo je eden prvih zdravniških pričevalcev, Ruy Díaz de Isla, ubesedil kot »el mal serpentino« – »kačja bolezen«: »[N]i boljšega predmeta primerjave, kot je kača. Kajti tako, kot je ta žival ostudna, zastrašujoča in grozna, prav tako gnusna, strah zbujajoča in strašna je ta bolezen. To je resna bolezen, ki povzroča razjede in kvari meso, lomi in uničuje kosti ter trga in krči kite ...« (navedeno po: Bento Loyens 2022, 14). Upodobitev se nahaja na naslovni strani inkunabule Bartholomäusa (Jerneja) Steberja *A malafranczos morbo Gallorum praeservatio ac cura*. V njej je učeni dunajski profesor medicine skušal razlikovati med sifilisom in drugimi tedaj znanimi boleznimi, npr. rakom in kozami (Steber 1497/1498, iii–iii2), in ga je posvetil takratnemu rektorju dunajske univerze, humanistu in teologu Brikciju Preprostu iz Celja.

steje zdravili sifilitike, delili na »merkurialiste« in »antimerkurialiste«, pač glede na to, kakšno kuro so najpogosteje izbrali.

Med prominentne zgodnje zagovornike rabe živega srebra za zdravljenje venerične kuge sodita švicarski zdravnik in alkimist Paracelsus (1493–1541), v Reichu pa tudi tajnik Maksimilijana I. Joseph Grünpeck (1473–1532). Zdravniki so rabo živega srebra utemeljevali z dvema premisama: s teorijo okužbe s sifilisom, ki da se zgodi s prenosom majhnih nevidnih delcev z okužene na zdravo osebo (npr. Fracastoro), ter z njihovim znanjem o farmakoloških lastnostih živega srebra. O slednjem so vedeli, da je močno odvajalo in da v večjih odmerkih sproža slinjenje, ki bi moglo, kot se mislili, sifilitični agens »izprati« iz telesa in tako ustaviti bolezen. Današnja moderna medicina je ugotovila, da je druga premisa napačna, kajti slinjenje je fiziološki znak zastrupitve z živim srebrom. Ker človekova prebavila živo srebro v njegovi primarni obliki tekoče kovine slabo absorbira, so se renesančni zdravniki domislili zdravljenja z uživanjem anorganske živosrebrne soli $HgCl_2$. Ta je po učinkih na tkivo jedka, zato so jo pomešali z mastjo, toda tudi ta pripravek ni bil brez znatnih škodljivih stranskih posledic za bolnika – še vedno je ustvarjal razjede. Precej bolj kot $HgCl_2$ je bil v rabi »mercurius dulcis«, kalomel, živosrebrnov klorid (Hg_2Cl_2). Toda ker je beli prah praktično netopen, so ga predpisovali le kot odvajalo, za čigar absorpcijo v telesu so zdravniki ugotovili, da se daljša z dolžino zdravljenja, in sicer zaradi lokalnega delovanja na črevesje. V stoletju luči in razuma so ob kalomelu praviloma predpisovali tudi opij, kajti menili so, da ima le-ta antisifilitične lastnosti, deloma pa zaradi sedativnega učinka opija na črevesje in s tem, kot so menili, povečane absorpcije (O'Shea 1990, 393).

Tako ali drugače: učinkom zastrupitve s težko kovino, živim srebrom, se ob takem zdravljenju ni bilo mogoče izogniti, posamezni nasprotniki zdravljenja z »merkurijem«, npr. Ulrich von Hutten, pa so v svojih delih zelo natančno popisali simptome, ki so si jih sifilitični bolniki pridelali z zdravljenjem z živosrebrnimi priprav-

ki – stomatitis, izpadanje zob, gastroenteritis, slinjenje, zastajanje urina, pljučnica ... (O'Shea 1990, 393)

Sifilitik je ob taki terapiji prišel z dežja pod kap. Kura je bilo dolgotrajna, neprijetna in brez ozira na kirurško rekonstrukcijo nosu – le-to je še tako spreten operater opravljal brez anestezije –, celo boleča, vzroka bolezni niso pozdravili, hkrati pa so dotičnemu s težkimi kovinami dodobra omajali že tako močno načeto zdravje. Veljalo je: radost enkrat, bolezen za zmeraj ali dve minuti z Venero, (vsaj) dve leti z merkurijem.

Imaginarij sifilisa v slovenski kulturi 16. stoletja

Vpogled v idearij in imaginarij sifilisa v slovenski kulturi 16. stoletja, kot preseva skozi besedila slovenske književnosti, v poglavitni meri omogoča analiza del Primoža Trubarja, kajti le-tam je frekvenca pojavitev slovenskega poimenovanja za sifilis – *francoži/frančoži* in *francožen/frančožen* – največja, konteksti pojavitve pa semantično najbolj raznoliki.

Izraz se v pridevniški obliki *francožen/francožen -žna -o* pojavlja trikrat, sicer v dveh delih, pri tem je kontekst rabe v opisu posledic izvenzakonske spolnosti v *Catechismu z dveima izlagama* (1575) Trubarjev avtocitat oz. dobesedna ponovitev besedila iz *Cerkovne ordninge* (1564), ki je bila z ukazom deželnega kneza Karla II. Habsburškega 1564. prepovedana. Slovenski cerkveni red je bil ob nastajanju *Catechisma z dveima izlagama* v recepciji neuradno v opreki z deželno-knežjo naredbo, podtalno, toda izpričano: podatki o zaplembah in sežigih proskribiranih knjig s konca 16. stoletja poučujejo, da je jeseni 1597 (!) med požganimi knjigami celo v Devinu najti prav *Cerkovno ordningo* (Žnidaršič Golec 2009, 235–236).

Cerkovna ordninga (1564)

H drugimu: Gospud Bug ie tudi ta sveti zakon postavil zavolo, de se ty ludy skuzi ta zakon teim lažei vsei žlaht gardi nečistosti, curbary inu prešuštvu varuio inu ubranio.

Koker od tiga sveti Paul, 1. Cor. 7, govori, kir pravi: »De vsaki se pred curbario obaruie inu ohrani, ima suio lastno poročeno ženo imeiti.« Inu Heb. 13 pravi: »Bug bode curbarie inu prešuštnike sodil inu ferdamnal, ampag ta zakon ie ena poštena, čestna reč vmei vsemi ludmi inu tih zakonikov postela ie prez madeža.« Zakai Bug ie vsi nečistosti, curbary inu prešuštvu sylnu souvraž, koker ie ta sui serd zubper nečistost čestukrat izkazal inu še zdai izkazuie. Za nečistosti volo ie vus sveit potupil; Gen. 18. Ner te leipše dežele inu meista z ognem inu žveplom sežgal; Gen. 19. V ti pusčavi 23 tavžent ludov pustil prebosti inu pomoriti; Nu. 25, 1. Cor. 10. To eno iudovsko žlahto Beniamin ie cilu pustil zatreti; Iudi. 20. Inu zdai povsod vidimo inu sliši[m]o, de vsi curbary inu prešuštniki hud konec vzamo, bodo *fra[n]conžni* [poudaril J. V.], obužaiio, so od vseh souvraženi inu zaverženi, zašpotovani, hudo smert vzamo, na koncu, aku prave pokure ne deio, bodo vekoma v pekli goreli. Koker od tiga sveti Paul inu s. Ianž čestu govorita: Rom. 1, 1. Corin. 6, Gal. 5, Eph. 5, Apoc. 21, 22. Obtú Gospud Bug hoče od vsakiga človeka, mladiga inu stariga, duhovskega inu deželskiga, to čistost, myr inu svetust imeiti, prez katere nišče ne bo Boga vidil. Heb. 13. [Trubar 1564 v Vinkler 2005, 498–499]

Catechismus z dveima izlagama (1575)

Od zakona:

H drugimu. Gospud Bug ie tudi ta sveti zakon postavil zavolo, de se ty ludi skuzi ta zakon teim lažei vsei žlaht gardi nečistosti, kurbary inu prešuštvu varuio inu ubranio, koker od tiga sv. Paul, 1. Cor. 7, govori, kir pravi, de vsaki se pred kurbaryo obaruie inu ohrani, ima zato lastno poročeno ženo imeiti. Inu Heb. 13 pravi: »Bug bode kurbarye inu prešuštnike sodil inu ferdamnal. Ampag ta zakon ie ena poštena, čestna reič vmei vsemi ludmi inu tih zakonikou postela ie pres madeža.« Zakai Bug ie vsi nečistosti,

kurbary inu prešuštvu sylnu sovraž, koker ie ta sui serd zuper nečistost čestukrat izkazal inu še zdai izkazuie. Za nečistosti volo ie vus sveit potupil, Gen. 6; 7. Nerteleipse dežele inu meista z ognem inu žveplom sežgal, Gen. 19, v ti pusčavi try inu dvaisseti tisuč ludou pustil prebosti inu pomoriti, Num. 25; 1 Cor. 10. To eno iudovsko žlahto Beniamin ie cilu pustil zatreti, Iudi. 20. Inu zdai povsod vidimo inu slišimo, de vsi kurbary inu prešuštniki hud konec vzamo, bodo *frančožni* [poudaril J. V.], obužaiio, so od vseh souvraženi inu zaverženi, zašpotovani, hudo smert vzamo, na koncu aku prave pokure ne deio, bodo vekoma v pekli goreli, koker od tiga sveti Paul inu Ianž čestu govorita, Rom. 1; 1 Cor. 6; Gal. 5; Ephes. 5; Apoc. 21; 22. Obtú Gospud Bug hoče od vsakiga človeka, mladiga inu stariga, duhovskega inu deželskiga to čistost, myr inu svetust imeiti, pres katere nišče ne bo Boga vidil, Heb. 13. [Trubar 1575 v Krajnc-Vrečko 2003, 365–366]

Od kriviga fals obhaiane in papežoviga izpačeni-ga mašovane:

Zakai, nim se zdi, de s tem tudi Gospudi Boga mogo, koker ty eni ludie, kadar so na životu gardi, garijevi, grintavi inu *frančožni* [poudaril J. V.], taku z lepim gvantom se obleko, te ludi obnorio inu oslipe, de menio, oni so tudi notri na životu koker iz vuna lipi inu čisti. [Trubar 1575 v Krajnc-Vrečko 2003, 167]

Izraz v samostalniški obliki *frančoži* /-ev se pojavlja v treh Trubarjevih delih, in sicer v šestih pojavitvah.

Catechismus z dveima izlagama (1575)

Maliki čez nadluge in bolezni. Svetniki:

Čez žlize so sv. Bastian inu Rohus, čez *frančože* [poudaril J. V.] ie Ciriacus, čez merzlico ie sv. Petronela inu sv. Urih, čez sklučene ie sv. Wolfgang, čez naglo smert ie sv. Marko inu sv. Barbara, čez togoto ie sv. Valentin, čez porodne žene ie sv. Margareta ...

Tacih inu tim glih aydovskih bogou, malikou inu svetnikou, kir so od aydou inu nezastopnih kersčenikou čez mnogetere riči inu stvari, iz nih norske človeiske pameti odločeni inu postavljeni, koker de bi te iste ty maliki inu svetniki bili sturili, gori deržali inu rovnali koker ty pravi boguvi, bi mi mogli iz tih ležnivih meniških legend inu aydovskiga pisma veliku vkupe zbrati inu postaviti. [Trubar 1575 v Krajnc-Vrečko 2003, 231–232]

Noviga testamenta pusledni deil (1577)

Simbolična razlaga k 16. poglavju Razodetja: Bog nasprotnike »prave, stare cerkve krščanske« kaznuje z nepričakovanim, težkim umiranjem, s »hudo smrtjo«, ali z boleznimi, med drugimi tudi s siflisom:

Ta štima iz templa ie Jezuseva, kir vse riči rovna inu sodi, ta vely tim angelom, tu ie, vsem pridigariem, de tim nevernikom inu zupernikom ta evangeli oznanuio, de bodo na duši torruvi, smerdeči, gnusni inu slipi, se bodo živinsku inu cilu gardu deržali, koker tu s. Paul, Rom. 1, govori, de Bug te nevernike pusti v nesramne grehe, od katerih se poštenu ne more govoriti, pasti. Inu čez te anticristove šcoffe, farie inu čez nih tovariše tudi čestu telesni torruvi, tu ie *frančoži* [poudaril J. V.], raki, angliški put inu druge čudne bolezni prydo. [Trubar 1577 v Vinkler 2018, 467]

Hišna postila, 1595

Na V. postno nedeljo:

Zakaj kateri nej od Buga, ta je od Hudiča, taku on ima svoje *frančože* [poudaril J. V.], žlize, vse paklenske štraiffinge inu nesreče nad sabo inu teh istih več, koker se njemu kei more voščiti. [Trubar 1595 v Vinkler, Šetinc in Javornik 2015, 213–214]

Ta deveta pridiga od terplenja Cristuseviga:

Ampak kadar ludje ne hote od greihov pustiti inu hote le v greihih naprej ijti, taku yh

Bug štraiffa z buštvo, s sramotjo, s *frančoži* inu zo vso nesrečo, viner ty zanikerni ludje ne hote prez tiga biti, ony ga ne hote buile imejti, skuzi svoje greihe inu nepokornu življenje dado ony k vsej svoji nesreči urzah. [Trubar 1595 v Vinkler, Šetinc in Javornik 2015, 303]

Ali tukaj merkaj uže dajle, koku ta GOSPUĐ takovo prigliho izlaga, zakaj on hoče tulikain reči: »Kateri je en grešnik, ta ima na svojej duši eno farlihišo inu škodlivišo bolezan kakor vse žlize, *frančoži* [poudaril J. V.], gobe inu kar je več takovih bolezni na telessu.« [Trubar 1595 v Vinkler, Šetinc in Javornik 2015, 808]

Na sv. Michela dan, ena pridiga od teh angelov.

Ta prva pridiga od teh angelov:

Zatu vuhcimo se spomislit, de my v veliki farlikosti dan inu nuč hodimo inu timu Hudiču glih kakor en cil ali tartča sidimo, ta ima vselej en napet samujster inu nafassano puhšo inu meri na nas, mej nas strejla z žlizso, s *frančoži* [poudaril J. V.], z voiskami, z ognjom, s točo, s hudim vremenom inu drugim. [Trubar 1595 v Vinkler, Šetinc in Javornik 2015, 817]

Tematološko-semantična analiza razkrija, da prvi škof slovenske evangeličanske cerkve v kontekstih poimenovanja *francož* ne rabi le kot označevalca za spolno bolezen, temveč tudi kot metaforo za nekaj najslabšega, najtežjega in najodvratnejšega, kar se more kristjanu v tosvetnem življenju prigoditi, kajti francoska bolezen je postavljena na semantično isto raven kot uboštvo, sramota, druga gorja, homatije in nesreče, težko umiranje in celo smrt. Trubar lues kot bolezen postavlja tudi v stabilno semantično vzročno-posledično zvezo med nedobrim življenjem kristjana, tj. vztrajanjem v grehu, ter boleznijo kot kaznijo Vsemogočnega za trmoglavost v grešenju; ne kuga, temveč venerična bolezen je rabljena kot nadpomenka za Božjo kazen za grehe. Toda: kazen za greh je – bolezen.

Reformator tako zapiše:

[V]si kurbary inu prešušniki *hud konec vzamo*, bodo *frančožni*, *obužαιο*, so *od vseh sovraženi* inu *zaverženi*, *zašpotovani*, *hudo smert vzamo*, na koncu *aku prave pokure ne deio*, bodo *vekoma v pekli goreli* [vsi poudarki J. V.] ...

In:

Kateri je *en greišnik*, ta ima *na svojej duši eno farlibišo inu škodlivišo bolezan* kakor vse žlize, *frančoži* [poudaril J. V.], gobe inu kar je več takovih bolezní na telessu [greh je potemtakem po Trubarjevem najhujša mogoča človekova nadloga, »bolezen za smrt«, dodal J. V.].

In tudi:

Ampak *kadar ljudje ne hote od greibov pustiti inu hote le v greibih naprej iiti*, *taku yb Bug štraiffa* z buštvoim, s sramotjo, s *frančoži* inu zo vso nesrečo, vinert ty zanikerni ljudje ne hote prez tiga biti, ony ga ne hote buile imejti, *skuži svoje greibe inu nepokornu življenje dado ony k vsej svoji nesreči urzah* [vsi poudarki J. V.].

Ter pribije:

Zakaj kateri nej od Buga, ta je od Hudiča, *taku on ima svoje frančože* [poudaril J. V.], žlize, vse paklenske štraiffinge inu nesreče nad sabo inu teh istih več, koker se njemu kei more voščiti.

Pomenljiv je tudi pomenski kontekst, v katerem Trubar frančože stavi na isto pomensko stopnjo, kot je topos »hude smrti«, torej težkega umiranja oz. predsmrtnega boja. Slednje, dobra ali zla smrt, tj. miren ali nemiren odhod onstran, je imelo ves srednji in novi vek ter vse do nadomestitve religijskega družbenega okvira s sekularnim, torej vsaj do konca stoletja luči in razuma, ponekod pa celo še daleč v 20. stoletje, izjemno izpostavljeno semantično mesto v imaginariju evropskega človeka. Ta je bil skorajda vse do konca »dobe revolucij« popotnik od tod onstran, ena temeljnih konstant, ki so uravnale njegove življenjske odločitve, je bila tudi misel

na onostranstvo, mirna, tj. dobra smrt pa je zanj izpričevala pomirjenost z Bogom in stanje milosti, nemirno umiranje v bolečinah in hudem predsmrtnem boju, tj. zla oz. huda smrt pa nekaj povsem drugega – potezanje samega peklenskega gospodarja za posamičnikovo dušo (primerjaj Vinkler 2020, 27–31).

S teološko in eksistencialno povezavo med osebnim grehom in kaznijo se je Trubar sistematično ukvarjal v drugem delu *Tiga Noviga testamenta ene dolge predgovori* (1557, poglavje XXX). Slednja obsega 196 strani, izšla je kot teološki eksegetični uvod v branje *Tiga perviga dejla tiga Noviga testamenta* (1557), v katerega knjižni blok je bila primarna tudi vezana. V tem delu je Trubar z dotlej v slovenskem jeziku nevideno jezikovno spretnostjo deformiral humanistični žanr prolegomene tako, da je nastala prva slovenska znanstvena razprava in tudi, kot je misliti, Trubarjevo najpomembnejše samostojno teološko delo. Trubar je sprejel definicijo Philippha Melanchthona v *Loci theologici* (ni jasno, katero od izdaj med 1521 in 1557 je Trubar uporabljal pri lastnem pisanju), po kateri si grešniki zaslužijo večni Božji srd in zato zapadejo večnemu trpljenju, po drugi strani naj bi kazni človeka odvrnile od greha, hkrati pa pričujejo za Božje bivanje; po kazni da bo človek spoznal, da je Bog (Rajhman 1986, 82).

Trubar je greh umestil med dva pola, in sicer v relaciji do (prestopanja) družbenih pravil, tj. zakonov, »postav«, predvsem pa ga je definiriral kot nepripustno ravnanje posamičnika z lastno bogopodobnostjo, in temu more po Trubarjevem slediti le en odziv: kazen, in to bolezen.

Ta razmislek je slovenski reformator izpisal v *Cerkovni ordningi* (1564), in sicer v delu o kazualijah, kjer je svoje stanovske tovariše poučeval o primernem postopanju pastorja ob obisku bolnika (*Kako se imaio bolniki obyskati in troštati*) in tako programsko vtiskoval pojmovanje bolezni kot kazni za greh v vsakdanjo dušnopastirsko prakso »cerkve slovenskega jezika« (Trubar 1564 v Vinkler 2005, 501–502):

Inu potchmal ty bolniki se mogo sku-
zi to pridigo inu skuži te svete zacramente

potroštati, obtu en služabnik te cerqve, kadar on bo k animu bolniku poklycan, taku ima nerpoprei zamerhati inu izuprašati, koku tiga bolnika ričy stoye, ie li zastopen inu vučen v ti Božy bessedi, *kai on nerveč toži, kai žaluie, kai nemu nerveč nadleži, te telesne bolezni oli ty grehi*. Inu *aku on nerveč čez to telesno bolezan toži inu nekar čez nega grebe*, taku ta pridigar ima nemu iz te bessede inu postave Božye, te nega grehe, ta serd inu to štraifingo Božyo, katero ie Bug na te grehe polužil, izložiti, naprei štetu inu deržati, de ta *bolnik nerpoprei te suie grebe, za katerih volo vse bolezni inu nadlluge prydo, prov spozna* [vsi poudariki J. V.] inu de na tu iz serca želi inu pegeruie gnade inu milosti Božye ...

Isti pogled – bolezen, tudi francoska, je kazen za zanikanje podobe Boga v sebi in lastnem ravnanju, bitju in nehanju, torej je kazen za greh – ohrani Trubar do konca svojega življenja, kajti najti ga je dosledno do njegovega zadnjega, toda posmrtno izdanega dela (1595) (Trubar 1595 v Vinkler, Šetinc in Javornik 2015, 213–214):

Zakaj kateri nej od Buga, ta je od Hudiča, taku on ima svoje *frančože* [poudaril J. V.], žlize, vse paklenske štraiffinge inu nesreče nad sabo inu teh istih več, koker se njemu kei more voščiti.

Se pa frančoži, tokrat v nemškem zapisu, v Trubarjevem besedilnem svetu pojavijo še neke, in sicer v tipu komunikacije, ki je od antike naprej veljal za (pol)zasebnega – v pismih.

Pisma

Trubar Ivanu baronu Ungnadu, Ljubljana, 19. julija 1562 (Vrečko 2015, 137, 140):

Alls gemelter Suetzits jm nechsten winter zu Vrach jn e. g. spies gewest, hat her Stephan on vnterlaß. vber jn geklagt, da. er nicht recht crobatisch khan, schreibe vnrecht, falsch vnd vnleßlich, darzu sei er krangkh, *vol frantzosen* [poudaril J. V.] ...¹¹

11 Ko je imenovani Cvečič prejšnjo zimo v Urachu bil v oskrbi vaše milosti, se je gospod Štefan nenehno pritoževal čezenj, da ne zna prav hrvaško, da piše slabo, z napakami in nečite-

Trubar deželnemu oskrbniku in kranjskim odbornikom, oktober 1562 (Vrečko 2015, 148, 152):

Zum dritten will der Consul nicht gestehen, daß er zu mir zu Vrach geredt hab, daß der Suetczits *voller frannczosen sej* [poudaril J. V.] vnnd daß er, der Consul, dem Suetczits nicht habe geschriben, daß er zu jme wider gen Vrach kommen soll etc. Nun jst wisendt dem herrn Anthonj, den zwaien vßkhokhischen priestern, auch anndern zu Vrach, da. der Suetczits ain haimlichen wehetung gehabt, desswegen er nicht macht lanng an ainem ort still sitzen vnnd zu Reüttingen erzney gesuecht; vnnd dis jar erst ist er jn Histerreich *an frannczosen curiert worden* [poudaril J. V.] von ainem doctor, der jeczundt zu Sanct Veitt am Phlaumb wont.¹²

Navedka sta nastala v drugi polovici leta 1562, ko je konflikt med Trubarjem in Štefanom Konzulom v Bibličnem zavodu v Urachu dosegel vrelišče. Le-to kar najindikativneje osvetljuje Trubarjeva izjava tajniku Hansa barona Ungnada Philippu Guggerju (Elze 1897, 157): »Gospod Štefan se je do mene obnašal tako, da bi ga imel vzrok zabosti z nožem.« Spor je bil dolgotrajen in naj bi se začel s prepirom obeh hišnih gospa: jeseni 1561 je namreč Štefan Konzul svojo družino pripeljal v Urach, Trubar pa mu je v tamkajšnjem župnišču odstopil sobo. Tako sta družini bivali v istem gospodinjstvu in gospe naj bi se nazadnje skregali zaradi otrok in kuhinje (Elze 1897, 331), misliti pa je, da v dobi, ko je francoska bolezen za vsakogar pomenila bolečo družbeno stigmo, Trubarjeva »relata refero« morda ni bila prav dobra popotnica za morebitno naravno med poglavitnima goniloma uraškega

ljivo, povrhu da je še bolan, *okužen s francosko kugo* [poudaril J. V.].

12 Tretjič: Konzul noče priznati, da mi je v Urachu govoril, da je Cvečič *poln francozov* [poudaril J. V.], in da Cvečiču nikoli ni pisal, naj se vrne v Urah itd. Gospod Anton pa tudi oba uskoška duhovnika in drugi v Urachu so vedeli, da je Cvečič imel skrivno bolezen, zaradi katere ni mogel dolgo mirno sedeti na enem mestu, zato je tudi iskal zdravila v Reutlingenu. Šele letos se je v Istri *zdravil zaradi francozov* [poudaril J. V.] pri nekem zdravniku, ki sedaj biva na Reki.

zavoda. Za Konzulov ugled zagotovo ni moglo biti prav ugodno, da je bil v korespondenci principala uraškega zavoda Trubarja označen kot tisti, ki naokoli raznaša tako zagatne reči, kot so bile Cvečičeve homatije z venerično boleznijo, zato ne čudi, da je zanikal svoje tovrstno komuniciranje.

Naj je Trubarjevo ne prav taktno referiranje Konzulovega nediskretnega pripovedovanja o Cvečičevih tegobah še dodatno prililo olja na ogenj spora med obema protagonistoma ali ne, sam konflikt – ta vsebinsko ni koreninil v zdravstvenem stanju tega ali onega, temveč je imel povod v Trubarjevem »viel falsch« o uraški glagolski *Novi zavezi* (1562, 1563) in v Konzulovem diametralno različnem pogledu oz. oceni prevajalske uspešnosti pri hrvaških knjigah uraškega zavoda – je v končni konsekvenci morda najbolj škodoval prav Trubarju.

Julija 1563 je prvi slovenski evangeličanski škof dokončal *Cerkovno ordningo*, toda v Urachu se je knjiga zataknila ob številne spletke, zamere in slabo voljo, vse to pa je zadrževalo tisk (Ahačič 2022, 236) in prihod knjige med bralce na Kranjskem. In slednje ni bilo nepomembno, kajti Trubar je morda računal, da je čas poklonitve kranjskih deželnih stanov novemu deželnemu knezu Karlu kot naročen za versko-politični manevar stanov po načelu *uti possidetis*, torej idealen trenutek, da s predložitvijo evangeličanskega cerkvenega reda od katoliškega Habsburžana morda celo izsilijo morebitne verske koncesije za strukturirano in delujočo, toda pravno na ravni Reicha in dežele brez priziva nelegalno evangeličansko cerkev z njenim prvim superintendentom Trubarjem (prim. Vinkler 2020, 112–115). Cerkveni red je tako v Ljubljano prispel prepozno: knez Karel je poklonitev absolviral aprila 1564 in stanovi tedaj pred »Njegovo knežjo milost« niso položili ničesar versko in politično prevratnega, kar naj bi morda potrdil. Ko pa se je to konec poletja oz. na začetku jeseni istega leta s prihodom *Cerkovne ordninge* na Kranjsko vendarle zgodilo, je bil politično ugodni trenutek že nepreklicna preteklost, deželni knez pa je odločno potegnil vse konsekvence, ki so pritikale

Trubarjevemu posegu v deželnoknežje regalne pravice zastran izdaje tovrstno normativnih dokumentov v pristojnosti deželnega oblastnika. In je avtorja prvega slovenskega cerkvenega reda nepreklicno izgnal iz Notranje Avstrije v »nigirdom«, na Nemško.

Zaključek in možnosti za nadaljnje raziskovanje

Imaginarij in idearij sifilisa v slovenski kulturi 16. stoletja nista pomembneje odstopala od sicer splošnega evropskega imaginarija francoske bolezni kot stigme, je pa motiv francožev eden od pomensko tvornih toposov, kajti igra vlogo gradnika argumentacije v ključnih teoloških besedilih slovenskega protestantskega slovstva 16. stoletja, preko katerih prenika v vsakodnevno dušnopastirsko – in torej: delovno – prakso »cerkve slovenskega jezika« v Notranji Avstriji; kot topos je bil dovolj pomenonos, da se pojavlja v najpomembnejšem književnem delu slovenskega jezika v 16. stoletju – v Dalmatinovi *Bibliji* (1584).¹³

Pričujoča študija je zavoljo formata razprave v znanstvenem časopisu nujno omejena. Toda je vsaj zaris možnosti večplastne analize besedil slovenske književnosti 16. stoletja kot zgodovinskih virov in je umeščena med jezikovno filološko ter imagološko primerjalno analizo, literarno, kulturno, medicinsko, toda tudi vojaško in intelektualno zgodovino ter zgodovino vsakdanjika in migracij, in to ne le tistih, ki segajo do meja nekdanjih notranjeavstrijskih dežel, temveč do tja, do koder posveti njihova pojasnjevalna moč za osvetlitev slovenskega zgodovinskega mentalnega prostora 16. stoletja.

Vprašanje nastanka evropskega imaginarija sifilisa bi raziskovalno zahtevalo simulacijo razvoja vseevropske epidemije v letih 1495–1530. Za raziskovalno prepričljiv inter- in multidisciplinarni odgovor na to vprašanje bi bilo utemeljeno uporabiti *teorijo grafov* in narediti *matematični*

13 Sir 19,2–3: »Vinu inu Shene prenorio te modre, inu ty, kateri fe na Kurbe obeffio, ty ratajo divji: inu sadobe mojle, inu zhërve tu je, *Franzhosbe* [poudaril J. V.], vufhy, inu druge petlerfke bolesni« (Dalmatin 1584, II, 160b).

model z razcepnim diagramom, kako se je sifilis širil po evropskem kontinentu. Model bi upošteval vsaj: (a) ohranjene *zgodovinske pisne vire* o številčnosti vojska, ki so bile okužene, in njihovo etnično sestavo (slednje omogoča oblikovanje kakovostne predpostavke, kam so se najemniki po koncu žolda utegnili vrniti), (b) relevantna *zgodovinska poročila* in *arhološke raziskave*, ki razkrivajo, kdaj je sifilis napredoval v posamezne dele Evrope, (c) *epidemiološke raziskave*, ki poučujejo, kakšna je razvojna dinamika bolezni v nezaščiteni in s penicilinom nezdravljeni populaciji, (d) *zgodovinske vire*, ki poučujejo, kako hitro in kako daleč se je v zgodnjem novem veku običajno potovalo zavoljo ekonomske, vojne, verske ali izobrazbene migracije, ter (e) oceno rizičnega spolnega vedenja z bojišča vračajočih se vojščakov in (f) številčnost prebivalstva vsaj v urbanih središčih, ki so se nahajala na črti predpostavljene itinerarija vračajočih se vojska domov (tj. ocena pogostnosti spolnih stikov na črti potovanja med Apeninskim polotokom in domačimi ognjišči, z upoštevanjem migracijskih odmikov od glavnega itinerarija, variacij in migracijskih zank posameznih kontingentov Karlove vojske, ki so vojaško obrt nadaljevali na srednjeevropskih bojiščih).

To pa spodbuja, morda celo izziva k resnemu metodološkemu konceptualnemu premisleku, ki pri pisanju kulturne, in torej literarne, zgodovine 16. stoletja v slovenskem prostoru nikakor ni običajen: Ali ni vednostno utemeljeno, da se k pogledu, ki v središče zgodovinskega narativa postavlja prevladujočo dinamiko dobe, kot jo je mogoče rekonstruirati na podlagi zgodovinskih virov in ubesediti s pomočjo humanističnih eksegetičnih metod, redno vključuje tudi, kjer mogoče, naravoslovne metode podatkovne analize in simulacije, morda v prihodnosti celo algoritme umetne inteligence. Kajti strojna analiza tekstnih virov zmore vzporedno in hkrati pregledati ter primerjati vse, kar je dostopno, torej nepopisno več in hitreje, kot so to sposobni najboljši človeški možgani, in četudi zmore stroj le seštevati (ničle in enice), pa more razkriti zavoljo človekove narave in njenih stvarnih omejitev doslej neopazene povezave – in tudi diskrepan-

ce – med pojavnostmi v času in prostoru. Ter tako opozoriti na obstoj doslej še nezaznanih in/ali neevidentiranih struktur in/ali njihovih relacij ter variacij v mentalnem obnebbju preučevanega obdobja. Opomenjevalno, razlagalno in torej smislotvorno moč historiografa je tako mogoče s pomočjo digitalizacije – pogled na le-to celo v najmanj razgledanih glavah ne more biti več zreduciran predvsem na ustvaritev digitalne kopije analognega zgodovinskega vira – krepko okrepiti in ji izostriti pogled. In tako morda videti dalje, tudi kaj novega, drugače ali jasneje, zagotovo pa oprto na veliko večjo bazo primerjalnih elementov, kot je bilo to moč v času zgolj analognega raziskovanja. Zakaj torej tega ne bi počeli redno in ob vsakem novem raziskovalnem vprašanju kvalitetneje?

Viri in literatura

- Abulafia, D., ur. 1995. *The French Descent into Renaissance Italy, 1994–95: Antecedents and Effects*. London: Routledge.
- Acton, W. 2006. *Prostitution Considered in Its Moral, Social and Sanitary Aspects*. London: Routledge.
- Ahačič, K. 2022. »Uraški biblijski zavod: Trubarjeva pot od navdušenja do razočaranja in njegov odnos do hrvaških tiskov.« V *Slovenski jezik in književnost med kulturami*, uredila M. Šekli in L. Rezoničnik, 225–238. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Anderson, T., C. Arcini, S. Anda, A. Tangerud in G. Robertsen. 1986. »Suspected Endemic Syphilis (Treponarid) in Sixteenth-Century Norway.« *Medical History* 30 (3): 341–350.
- Aretno, P. 1992. *Rozprawy o mravech hříšných kurtizán*. Praha: Odeon.
- Arrizabalaga, J. 1987. »De morbo gallico cum aliis: Another Incunabular Edition of Gaspar Torrella's Tractatus cum consiliis contra pudendam seu morbum gallicum (1497).« *La Bibliofilia* 89 (2): 145–157.

- Bento Loyens, M. M. 2022. *Morbus Gallicus and Social Stigma through the Ages: Evidence in Paintings and Sculptures*. Porto: Instituto Ciências Biomédicas Abel Salazar.
- Berlioz, H. 1954. *Paměti*. Praga: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Boehrer, B. T. 1990. »Early Modern Syphilis.« *Journal of the History of Sexuality* 1 (2): 197–214.
- Cellini, B. 1910. *The Autobiography of Benvenuto Cellini*. New York: Reynolds.
- Dalmatin, J. 1584. *Biblia, tu ie vse Svetu pismu Stariga inu Noviga testamenta, slovenski tolmačena skuzi Iuria Dalmatina*. Wittemberg: Hans Krafft's Erben.
- Davis, S., H. Mendes Baiao, G. Pilard in M. Smith. 2021. *Œuvres complètes de Voltaire 146. Poésies attribuées à Voltaire*. Oxford: University of Oxford.
- Díaz de Isla, R. 1539. *Tractado cōtra el mal serpentino, que vulgarmente en España es llamado bubas*. Sevilla: Domenico de Robertis.
- Dürer, A. 1971. *Albrecht Dürer 1471 bis 1528: das gesamte graphische Werk. Zv. 2, Druckgraphik*. München: Rogner and Bernhard.
- Eco, U., ur. 2008. *Zgodovina grdega*. Prevedli M. Novak idr. Ljubljana: Modrijan.
- Elze, T. 1897. *Primus Trubers Briefe*. Tübingen: Literarische Verein.
- Fernández Oviedo y Valdés, G. 1552. *Historia general y natural de las Indias*. Zaragoza: Juan Cromberger.
- Finucci, V. 2015. *The Prince's Body: Vincenzo Gonzaga and Renaissance Medicine*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fracastoro, G. 1939. *Trattato inedito in prosa di Gerolamo Fracastoro sulla sifilide*. Verona: La tipografica veronese.
- Frank, M., in I. Frank. 1918. »Gasparo Tagliacozzi and His Contribution to Rhinoplasty.« *Annals of Otology, Rhinology and Laryngology* 27 (2): 504–527.
- Garnett, G. P., S. O. Aral, D. V. Hoyle, W. Cates Jr. in R. M. Anderson. 1997. »The Natural History of Syphilis: Implications for the Transmission Dynamics and Control of Infection.« *Sexually Transmitted Diseases* 24 (4): 185–200.
- Gilman, S. L. 1998. *Creating Beauty to Cure the Soul: Race and Psychology in the Shaping Aesthetic Surgery*. Durham, NC: Duke University Press.
- Giucciardini, F. 2018. *Storia d'Italia*. Torino: Einaudi.
- Grđina, I. 2023. »Bolezen Josipa Ipavca in Princesa Vrtoglavka.« V *Josip Ipavec in njegov svet*, uredila F. Križnar in I. Grđina, 55–74. Koper: Založba Univeze na Primorskem.
- Grimm, J., in W. Grimm. 2024. *Deutsches Wörterbuch*. Trier: Kompetenzzentrum - Trier Center for Digital Humanities. <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid=F08003>.
- Grünpeck, J. 1497. *Ein hubscher Tractat von dem Ursprung des Bösen Franzos*. Nürnberg: Caspar Hochfelder.
- Hamilton, D. 2012. *A History of Organ Transplantation: Ancient Legends to Modern Practise*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.
- Helfferich, T., ur. 2009. *The Thirty Years War: A Documentary History*. Cambridge, IN: Hackett.
- Holcomb, R. C. 1937. *Who Gave the World Syphilis? The Haitian Myth*. New York: Froben.
- Ipavic, J. 1912a. »Izjava.« *Narodni list*, 4. januar.
- Ipavic, J. 1912b. »Izjava.« *Narodni list*, 11. januar.
- Jackson, P. 2001. »Medieval Christendom's Encounter with the Alien.« *Historical Research* 74 (186): 347–369.

- Krajnc-Vrečko, F., ur. 2003. *Zbrana dela Primoža Trubarja 2*. Ljubljana: Rokus.
- Legan Ravnikar, A., idr., ur. 2024. »Frančoži.« V *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 16. stoletja 2023. Fran. <https://fran.si/ext/SSKJ16/frančoži>.
- Lewinsohn, R. 1961. *Zgodovina seksualnosti*. Prevedel H. G. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lipič, F. V. 2003. *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane*. Uredila Z. Zupanič Slavec, prevedla M. Kočevár. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.
- Lipič, F. V. 2005. *Osnovne značilnosti dipsobiostatike - zlorabe alkohola oziroma na podlagi zdravniškega opazovanja nastala politično-statistična predstevitev njenih posledic, ki se odražajo na prebivalstvu in življenjski dobi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Luther, M. 1996. »Eine Predigt, daß man Kinder zur Schule halten solle.« V *Luthers Werke, Weimarer Ausgabe* 7, uredil D. Martin. Digitale Bibliothek Band 63. Berlin: Directmedia. CD-ROM.
- Macdonald, H. B. I. »Berlioz, (Louise-) Hector.« V *The New Grove Dictionary Music and Musicians*. Samostoječa verzija.
- Mal, J. 1993. *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Mohorjeva družba.
- Megiser, H. 1592. *Dictionarium quatuor linguarum: videlicet Germanicae, Latinae, Illyrica, ... et Italicae*. Gradec: Johann Faber.
- Megiser, H. 1603. *Thesaurus polyglottus, vel dictionarium multilingue: ex quadringentis circiter tam veteris, quam novi ... orbis nationum linguis, dialectis, idiomatibus et idiotismis constans*. Frankfurt ob Majni.
- O'Shea, J. G. 1990. »'Two Minutes with Venus, Two Years with Mercury': Mercury as an Antisyphilitic Chemotherapeutic Agent.« *Journal of the Royal Society of Medicine* 83 (6): 392–395.
- Oechsli, W. 1922. *History of Switzerland 1499–1914*. London: Cambridge University Press.
- Pesapane, F., S. Marcelli in G. Nazzaro. 2015. »Hieronymii Fracastorii: The Italian Scientist Who Described the 'French disease'.« *Anais Brasileiros de Dermatologia* 90 (5): 684–686.
- Peters, J. 1993. *Ein Söldnerleben im Dreißigjährigen Krieg: Eine Quelle zur Sozialgeschichte*. Berlin: Akademie.
- Rajhman, J. 1986. *Trubarjeva Ena dolga predgovor*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Savinetskaya, I. 2016. »The Politics and Poetics of Morbus Gallicus in the German Lands (1495–1520).« Doktorska disertacija, Central European University.
- Schedel, H. 2001. *Chronicle of the World: The Complete and Annotated Nuremberg Chronicle of 1493*. Prevedel G. Alt. Köln in New York: Taschen.
- Schwab, A. 1928. »Ipavci in jaz.« *Zbori, Glasbno književna priloga*, 1. oktober.
- Science Museum. 2023. »The History of Syphilis Part One: Cause and Symptoms.« 1. november. <https://www.sciencemuseum.org.uk/objects-and-stories/history-syphilis-part-1>.
- Shaw, C. 2001. *Julius II.: papež bojovnik*. Praga: Paseka.
- Sournia, J.-C., J. Poulet in M. Martiny, ur. 1981. *Illustrierte Geschichte der Medizin*. 4. izd. Salzburg: Andreas and Andreas.
- Steber, B. (1497/1498). *A malafranczos morbo Gallorum praeservatio ac cura*. Dunaj: Winterburger.
- Stein, C. 2016. *Negotiating the French Pox in Early Modern Germany*. London: Routledge.
- Sudhoff, K. 1912. *Aus der Frühgeschichte der Syphilis; Handschriften- und Inkunabelstudien, epidemiologische Untersuchung und kritische Gänge*. Leipzig: Ambrosius Barth.
- Svetopisemska družba Slovenije. 1996. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski*

- standardni prevod iz izvirnih jezikov.
Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Tagliacozzi, G. 1597. *Gasparis Taliacotii Bononiensis, Philosophi Et Medici Praeclarissimi; Theoricam ordinariam, & Anatomicam in Gymnasio Bononiensi publice profitentis: de Curtorum Chirurgia per institutionem Libri Dvo.* Benetke: Bindonus.
- Tampa, M., I. Sarbu, C. Matei, V. Benea in S. R. Georgescu. 2014. »Brief History of Syphilis.« *Journal of Medicine and Life* 7 (1): 4–10.
- Thielmann, J. 2022. *Disease and Society in Premodern England.* London: Routledge.
- Tognotti, E. 2009. »The Rise and Fall of Syphilis in Renaissance Europe.« *Journal of Medical Humanities* 30 (2): 99–113.
- Trubar, P. 1564. *Cerkovna ordninga.* Urach: Hans Ungnad.
- Trubar, P. 1574. *Ta celi catehismus, eni psalmi.* Tübingen: Georg Gruppenbach.
- Trubar, P. 1575. *Catehismus z dveima izlagama.* Tübingen: Georg Gruppenbach.
- Trubar, P. 1577. *Noviga testamenta pusledni deil.* Tübingen: Georg Gruppenbach.
- Trubar, P. 1595. *Hišna postila d. Martina Lutheria.* Tübingen: Georg Gruppenbach.
- Ulsen, D. 1496. *In epidemicam scabiem vaticinum.* Nürnberg: Wagner.
- Vargová, L., K. Vymazalová in L. Horáčková. 2019. »A Brief History of Syphilis in the Czech Lands.« *Archaeological and Anthropological Sciences* 11 (2): 521–530.
- Vinkler, J., ur. 2005. *Zbrana dela Primoža Trubarja 3: Primož Trubar, Articuli oli deili te prave, stare vere kersčanske (1562), Cerkovna ordninga (1564), Ta slovenski kolendar, kir vselei terpi (1557, 1582).* Ljubljana: Rokus in Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar.
- Vinkler, J. 2020. *Izpod krivoverskega peresa: slovenska književnost in njen evropski kontekst.* Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Vinkler, J., M. Šetinc in B. Javornik, ur. 2015. *Zbrana dela Primoža Trubarja 9: Primož Trubar, Hišna postila (1595).* Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Vrečko, E., ur. 2011. *Zbrana dela Primoža Trubarja 11: Primož Trubar, Nemški spisi (1550–1581).* Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Vrečko, E., in F. Krajnc-Vrečko, ur. 2015. *Zbrana dela Primoža Trubarja 10: pisma.* Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- World Health Organization. B. I. »Yaws (Endemic Treponematoses).« <https://www.who.int/health-topics/yaws>
- Zupanič Slavec, Z. 2001. *Endemski sifilis: škrljevska bolezen na Slovenskem.* Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.
- Zupanič Slavec, Z. 2023. »Dr. Josip Ipavec, zdravnik in bolnik.« V *Josip Ipavec in njegov svet*, uredila F. Križnar in I. Grdina, 81–86. Koper: Založba Univeze na Primorskem.
- Žnidaršič Golec, L. 2009. »Trubarjeva Cerkovna ordninga, med želenim in živetim.« V *Vera in hotenja: študije o Primožu Trubarju in njegovem času*, uredil S. Jerše, 224–242. Ljubljana: Slovenska matica.

Povzetek

Naravoslovne znanosti izvor sifilisa razlagajo s tremi hipotezami. To so: (a) hipoteza o predkolumbovskem izvoru, (b) hipoteza o kolumbovskem izvoru in (c) hipoteza o splošni planetarni razširjenosti sifilisa. Današnje stanje raziskav na področju paleontologije in filogenetike kaže, da je v Evropi endemski sifilis, ki se ni prenašal s spolnimi stiki, obstajal že pred vrnitvijo Kolumba iz Amerike, so pa pomorščakovi mornarji v Evropo prinesli sporadično, spolno prenosljivo obliko sifilisa. Za točko izbruha vseevropske epidemije sifilisa velja vojaška intervencija francoskega kralja Karla VIII. v Italiji (1494–1495), pomemben robni pogoj za hitro širjenje bolezni po evropskem kontinentu pa je bila prevladujo-

ča strukturna dinamika dolgotrajnega, tudi večletnega potovanja, tj. *migracij* vojakov – in torej *stikov* okuženih z zdravo populacijo.

Sifilis je bil v okcitsanski kulturi bolezen, ki je do srede 20. stoletja nosila s seboj danes komaj predstavljalivo osebno družbeno stigmo za bolnika. Stigma, ki je prečila vse družbeno stanovske bariere, je bila v zgodnjem novem veku začlenjena v idearij in imaginarij, kjer je bila bolezen – zlasti, ako je bila vidna kot fizična poškodovanost, tj. pohaba, iznakaženost, zabrazgotinjenost, torej vidni odklon od običajne, zdrave podobe človeka, za katerega je veljalo, da je »ustvarjen po Božji podobi« – razumljena kot *flagitium Dei*, kot razvidna kazen Vsevišnjega za posamičnikovo delovansko neskladje, in tako osebni greh zoper »večni red stvari«, torej kot brezprizivni odziv Nebes zoper človekov upor zoper Božjo (do)končno avtoriteto. Zgodnji novi vek je vnanjo telesno izmaličenost zaradi bolezni (bakterijska okužba s *streptococcus pyogenes*, impetigo, nekrotizirajoči fasciitis, sifilis, kože ...), poškodb, pridobljenih v nasilnih spopadih (napad, dvoboj, vojna, izmaličenje vojnih ujetnikov), in zaradi kazni, s katero je oblast trajno zaznamovala obsojene tatove in prešuštnike (odrezanje udov, npr. nosu), štel za izkaz božanske pravice, ki napake duše kaznuje tako, da poškoduje telo.

V slovenskem knjižnem jeziku in književnosti 16. stoletja se izraz za sifilis najpogosteje pojavlja v obliki množinskega samostalnika moškega spola, in sicer v podobah *frančoži* ali *francoži* v pomenu nalezljive spolne bolezni ali metonimičnega – *totum per parte* – poimenovanja sekundarnega stadija le-te, tj. gnojnih bul. Pojavitve je najti v šestih knjižnih delih, in sicer v *Katekizmu z dveima izlagama* (Trubar 1575), *Noviga testamenta puslednim deilu* (Trubar 1577), *Bibliji* (Dalmatin 1584), v *Dictionary quatuor linguarum* (Megiser 1592), *Hišni postili* (Trubar 1595) in v *Thesaurus Polyglottus* (Megiser 1603). Frekvenca pojavitev samostalnika je deset. V dveh delih in treh pojavitvah – v *Cerkovni ordningi* (Trubar 1564) in *Tem celem catechismu* (Trubar 1574) – je najti pridevnik *frančožen* ali *francožen*. Etimologija slovenskega izraza kaže na prenos iz nemškega *die Franzosen*, kar potrjuje tudi analiza Megiserjevega in Hipolitovega slovarja. Vpogled v idearij in imaginarij sifilisa v slovenski kulturi 16. stoletja v poglavitni meri omogoča analiza del Primoža Trubarja, kajti le-tam je frekvenca pojavitev sloven-

skega poimenovanja za sifilis – *frančoži/frančoži* – največja, konteksti pojavitve pa semantično najbolj raznoliki.

Primož Trubar poimenovanja *francož* ni rabil le kot označevalca za spolno bolezen, temveč tudi kot metaforo za nekaj najslabšega, najtežjega in najodvratnejšega, kar se more kristjanu v tosvetnem življenju prigraditi, kajti francoska bolezen je v njegovih besedil kontekstualno postavljena na semantično isto raven kot uboštvo, sramota, druga gorja in nesreče, težko umiranje in celo smrt. Trubar lues kot bolezen postavlja tudi v stabilno semantično vzročno-posledično zvezo med nedobrim življenjem kristjana, tj. vztrajanjem v grehu, ter boleznijo kot kaznijo Vsemogočnega za trmoglavost v grešenju; ne kuga, temveč venerična bolezen je rabljena kot nadpomenka za Božjo kazen za grehe. S teološko in eksistencialno povezavo med osebnim grehom ter kaznijo se je Trubar sistematično ukvarjal v drugem delu *Tiga noviga testamenta ene dolge predgovori* (1557, poglavje XXX) in tam sprejel definicijo Philippa Melanchthona v *Loci theologici*, po kateri si grešniki zaslužijo večni Božji srd in zato zapadejo večnemu trpljenju, po drugi strani pa naj bi kazni človeka odvrgle od greha, hkrati pa pričujejo za Božje bivanje.

Trubar je greh umestil med dva pola, in sicer v relaciji do (prestopanja) družbenih pravil, tj. zakonov, »postav«, predvsem pa ga je definirjal kot nepripustno ravnanje posamičnika z lastno bogopodobnostjo, in temu more po Trubarjevem slediti le en odziv: kazen, in to bolezen. Tak pogled – bolezen, tudi sifilis, je kazen za zanižanje podobe Boga v sebi in lastnem ravnanju ter bitju, torej je kazen za greh – Trubar ohrani do konca svojega življenja, kajti najti ga je dosledno do njegovega zadnjega, posmrtno izdanega dela (1595).

Summary

Three hypotheses are used in the natural sciences to explain the genesis of syphilis. These are: (a) the hypothesis of pre-Columbian origin; (b) the hypothesis of Columbian origin; and (c) the hypothesis of the universal planetary distribution of syphilis. Current research in the fields of palaeontology and phylogenetics indicates that endemic syphilis, which was not sexually transmitted, existed in Europe prior to Columbus' return from America. However, it was the sailors who introduced a sporadic, sexually transmitted form of syphilis to Europe. The pan-European syphilis epidemic is believed to have originated from the military intervention of the

French king Charles VIII in Italy (1494-1495). The rapid spread of the disease across Europe was facilitated by the prevailing structural dynamics of long-term, even multi-year, travel, specifically the migration of soldiers. This resulted in contact between infected individuals and the healthy population.

In Occitan culture, syphilis was a disease that, until the mid-twentieth century, carried a significant social stigma for the patient, which is difficult to comprehend in today's society. In the early modern era, the stigma was prevalent across all social classes and was deeply ingrained in the ideology and imagination of society. This was particularly true when the disease was perceived as a physical injury, such as mutilation, disfigurement, or scarring, which deviated visibly from the normal and healthy image of a person. Such deviations were considered a *flagitium Dei*, a visible punishment from a higher power for an individual's failure to meet societal expectations. Consequently, the deviations were seen as a personal sin against the eternal order of things and as an irrevocable response from heaven to humanity's rebellion against God's ultimate authority. In the early modern age, physical mutilation caused by diseases such as *Streptococcus pyogenes* infection, *impetigo*, necrotizing fasciitis, syphilis, and smallpox, as well as injuries from violent conflicts such as attacks, duels, and war, and punishments inflicted by authorities on convicted thieves and adulterers (such as cutting off limbs or the nose), were seen as a form of divine justice. These acts were believed to be punishments for the sins of the soul, resulting in harm to the body.

In sixteenth century Slovene language and literature, the term 'syphilis', commonly referred to as *frančoži* or *francoži*, appeared as a masculine plural noun. It denoted an infectious venereal disease or, more specifically, the secondary stage of the disease (sores), using a metonymic *totum per parte* designation. Occurrences can be found in six books, specifically the *Catechismus z dveima izlagama* (Trubar 1575), *Tiga Noviga testamenta pusedni deil* (Trubar 1577), the Bible (Dalmatin 1584), the *Dictionarium quatuor linguarum* (Megiser 1592), *House Postil* (Trubar 1595), and *Thesaurus Polyglottus* (Megiser 1603). The noun occurs 10 times. The adjective 'frančožen' or 'frančožen' is found in two works and appears three times. These texts are *Cerkovna ordninga* (Trubar 1564) and *Ta celi catechismus* (Trubar 1574). The origin of the

Slovenian term suggests a borrowing from the German phrase 'die Franzosen', a fact that is further supported by the examination of Megiser's and Hippolytus' dictionaries. An examination of the works of Primož Trubar allows us to gain a deep understanding of the concepts and representations of syphilis in sixteenth-century Slovenian culture. The reason for this is that the number of instances of the Slovene term for syphilis - *frančoži/francoži* - is highest in these texts, and the occurrences cover a wide range of semantic situations.

Primož Trubar employed the term 'French disease' not only to denote a sexually transmitted disease, but also as a metaphor for the most severe, challenging, and repugnant experiences that a Christian can encounter in their earthly existence. Trubar contextualises the concept of French disease alongside poverty, shame, other misfortunes, disasters, agonising demise, and even death, placing them all on the same semantic level within his texts. Trubar establishes a clear cause-and-effect connection between the sinful behaviour of Christians, specifically their persistence in sin, and the occurrence of illness as a divine punishment. In this context, venereal disease is metaphorically employed to represent God's retribution for transgressions, rather than the plague. In the second part of the *Tiga Noviga testamenta ena dolga predgovor* (1557, chapter XXX), Trubar methodically addressed the theological relationship between personal sin and punishment. He endorsed Philipp Melancthon's definition from *loci theologici*, which states that sinners deserve God's eternal wrath and consequently endure eternal suffering. Conversely, the punishments are intended to discourage humans from committing sins and simultaneously serve as evidence of God's existence. Trubar positioned sin between two pillars, specifically in connection to the violation of societal regulations, specifically laws, and primarily, he characterised it as the improper conduct of an individual asserting their own divine qualities. According to Trubar, there is only one appropriate reaction to this: punishment. Trubar maintained the belief that illness, including syphilis, is a punishment for ignoring one's own divine nature. This position was upheld by him until his death and can be seen consistently in his final work, which was published posthumously in 1595.